

JO:s granskning av Domstolsverkets införande av verksamhetsstödet Digitalt brottmålsavgörande (DiBa)

Beslutet i korthet: I det här ärendet har JO utrett Domstolsverkets införande av det nya verksamhetsstödet för tingsrätternas brottmålshantering, DiBa. JO uttalar kritik i flera avseenden.

Enligt JO var DiBa vid driftsättningen behäftat med flera fel och brister. Några är anmärkningsvärda och vissa är ännu inte åtgärdade. JO bedömer att det finns situationer där DiBa har inneburit uppenbara svårigheter för den ansvariga domaren att formulera det domslut som rätten har bestämt, och enligt henne har systemet inte gett domaren fullgoda förutsättningar att utöva sitt ämbete.

Granskningen har visat att det funnits speciella utmaningar för tingsrätterna i de större brottmålen, dvs. mål med många brottsmisstankar och längre förhandlingstid. JO menar att ett verksamhetsstöd bör ta höjd bl.a. för att en dom kan behöva skrivas under tidspress och att det är mycket otillfredsställande att Domstolsverket lanserade ett system med så pass stora brister vid hanteringen av just sådana brottmål.

I beslutet gör JO också uttalanden om DiBa-domens läsbarhet och begriplighet. Hon konstaterar att utformningen av en dom är av avgörande betydelse för att var och en ska förstå vad domstolen har dömt över och hur den har kommit till sina slutsatser. Det är en rättssäkerhetsfråga. Flera domstolar har uttryckt missnöje med hur DiBa-domen såg ut när verksamhetsstödet driftsattes. JO har förståelse för det och anser att det är förvånande att Domstolsverket inte bättre tog tillvara på det klarpåarbete som domstolarna länge bedrivit.

DiBa-domen förekommer bl.a. i form av en s.k. XML-fil, som enligt Domstolsverket utgör domens original. Denna fil innehöll till en början uppgifter som den ansvariga domaren inte var medveten om och som kunde vara problematiska i sekretesshänseende. JO är synnerligen kritisk till detta.

Med hänsyn till de frågor som initiativet har omfattat och de uttalanden som hon gjort finner JO anledning att översända en kopia av beslutet till regeringen för kännedom.

Innehållsförteckning

1	Bakgrund och initiativ.....	4
2	Utredningen.....	4
3	Något om utvecklingen av verksamhetsstödet DiBa och dess funktionalitet.....	5
3.1	Utvecklingen av DiBa.....	5
3.2	DiBa:s funktionalitet.....	6
4	Rättsliga och andra utgångspunkter.....	7
4.1	Domstolarnas självständighet och intresset av rättssäkerhet.....	7
4.2	Kort om domarens ställning och ansvar.....	8
4.3	Brottmålsdomen.....	9
4.3.1	Domens innehåll samt något om domslut och domskäl.....	9
4.3.2	Fel i brottmålsdomar.....	10
4.3.3	Sekretess i domar.....	11
4.4	Kort om Domstolsverkets uppdrag.....	11
5	Beslutet och avgränsningen av granskningen.....	12
5.1	Påtalade fel och brister i DiBa som sägs ha påverkat domarens möjligheter att utforma domen.....	12
5.1.1	Konsumtionsdomar.....	12
5.1.2	Hantering av alternativa yrkanden.....	13
5.1.3	Partsställning och redovisning av personuppgifter.....	14
5.1.4	Skadeståndsbeslut.....	14
5.1.5	Hänvisning till lagrum.....	15
5.1.6	Tvångsmedelsbeslut.....	16
5.1.7	Domstolsverkets remissvar.....	17
5.2	Uttalanden om fel och brister som har påverkat domarens möjlighet att utforma domen.....	18
5.3	DiBa-domens läsbarhet och begriplighet.....	21
5.3.1	Domslut i mål med många brottsmisstankar.....	21
5.3.2	Presentationen av yrkanden.....	22
5.3.3	Domstolsverkets remissvar.....	23
5.4	Uttalanden om DiBa-domens läsbarhet och begriplighet.....	24
5.5	Det digitala avgörandet och angränsande frågor.....	26
5.5.1	Sekretessfrågor.....	26
5.5.2	Rättelser av DiBa-domar.....	27
5.5.3	Domstolsverkets remissvar.....	28

5.6 Uttalanden om det digitala avgörandet och angränsande frågor.....	28
6 Sammanfattande och avslutande uttalanden	31

1 Bakgrund och initiativ

Den 2 oktober 2022 driftsatte Domstolsverket ett nytt verksamhetsstöd för tingsrätternas brottmålshantering, Digitalt brottmålsavgörande (DiBa). Det nya verksamhetsstödet innehåller funktionalitet för att skapa en elektronisk dom. Det möjliggör också för tingsrätterna att ta emot strukturerad brottmålsinformation från Åklagarmyndigheten och att rapportera sina avgöranden direkt och i strukturerad form till vissa myndigheter.

Efter driftsättningen kom det till min kännedom att både domare och tingsrätter påtalade betydande fel och brister i det nya verksamhetsstödet, såsom att det försvårade för den enskilda domaren att formulera domslutet i enlighet med den beslutade domen och även i övrigt påverkade utformningen av domar och beslut. Jag mottog bl.a. en anmälan mot Domstolsverket tillsammans med kopior av ett antal skrivelser som tidigare hade skickats dit. De sistnämnda handlingarna innehöll omfattande synpunkter från ett par tingsrätter samt domare och handläggare som var centrala DiBa-lärare (JO:s dnr 2042-2023).

Mot denna bakgrund beslutade jag den 21 juni 2023 att utreda Domstolsverkets införande av DiBa, med särskild inriktning på hur systemet tillgodoser domstolarnas självständighet enligt regeringsformen och intresset av rättssäkerhet. Initiativet har handlagts i det här ärendet.

2 Utredningen

Domstolsverket har gett in två remissvar i ärendet. Det första yttrandet kom in till JO den 29 september 2023 och ett andra kompletterande yttrande den 1 december 2023. Myndigheten har i dessa lämnat en utförlig beskrivning av utvecklingsarbetet beträffande DiBa, vilka intressen som bär upp verksamhetsstödet och har prövat utformningen av dess olika funktioner samt vilka utbildningsinsatser och förberedelseåtgärder som genomförts för tingsrätterna. Därutöver har Domstolsverket efter anmodan besvarat vissa specifika frågor. En del av den information som lagts ut på domstolarnas intranät har getts in. På eget initiativ inkom verket i mars 2024 med upplysningar om vissa registreringar av avgöranden hos Polismyndigheten.

För att bredda beslutsunderlaget tillfrågades ett antal domstolar om sina erfarenheter av det nya verksamhetsstödet. Samtidigt som den första begäran om yttrande skickades till Domstolsverket fick *Eksjö tingsrätt*, *Göteborgs tingsrätt*, *Sundsvalls tingsrätt* och *Södertörns tingsrätt* samt *Hovrätten över Skåne och Blekinge* tillfälle att yttra sig och besvara ett antal frågor. I samband med att det kompletterande remissvaret begärdes från Domstolsverket fick *Hovrätten för Västra Sverige*, som är s.k. värddomstol för hovrätternas rapporteringslösning i DiBa, möjlighet att lämna upplysningar. Samtliga tillfrågade domstolar har yttrat sig.

Den 11 september 2023 besökte jag och mina medarbetare Domstolsverket för en förevisning av hur DiBa fungerar i praktiken. Vid tillfället beskrev verket även systemets olika funktioner och gjorde en översiktlig presentation av

arbetet med att ta fram verksamhetsstödet. Ytterligare ett besök för förevisning av verksamhetsstödet s funktioner genomfördes, denna gång hos Stockholms tingsrätt. Det besöket ägde rum den 18 januari 2024. Syftet då var att få en särskild förståelse för DiBa:s funktioner i de större brottmålen och ta del av erfarenheter vid domskrivning i sådana mål. Bägge besöken ägde rum på mitt initiativ.

De inledningsvis nämnda skrivelserna till Domstolsverket fördes över till det här ärendet och har därmed ingått i utredningen. Själva anmälan liksom några tillkommande anmälningar med klagomål på DiBa har skrivits av mot detta initiativärende. Slutligen har jag och mina medarbetare läst och tagit del av många brottmålsdomar som har skapats i det nya verksamhetsstödet.

Domstolsverkets remissvar och yttrandena från de tillfrågade domstolarna finns att ta del av hos JO.

3 Något om utvecklingen av verksamhetsstödet DiBa och dess funktionalitet

Den översiktliga beskrivningen i denna del bygger främst på de uppgifter som Domstolsverket har lämnat i sina remissvar.

3.1 Utvecklingen av DiBa

Under 1990-talet inleddes en myndighetssamverkan benämnd Rättsväsendets informationsförsörjning (Rif). Flera myndigheter inom rättsväsendet ingick, däribland Domstolsverket. Samverkan breddades samt vidareutvecklades och regleras sedan år 2020 i förordningen (2019:1283) om rättsväsendets digitalisering. Förutom Domstolsverket ingår i den s.k. RD-samverkan Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten, Ekobrottsmyndigheten, Kriminalvården, Kustbevakningen, Polismyndigheten, Rättsmedicinalverket, Skatteverket, Tullverket och Åklagarmyndigheten. Samordningen syftar till att utnyttja de möjligheter som digitaliseringen ger i utvecklingen av brottmålsförfarandet samt att bidra till en effektiv och rättssäker ärendehantering, förbättrade möjligheter till analys och uppföljning, och bättre service till enskilda (se 2 § förordningen). De nämnda myndigheterna kallas fortsättningsvis RD-myndigheterna. Det kan noteras att Kronofogdemyndigheten inte ingår i samverkan.

DiBa är ett helt egenutvecklat system. Det utvecklades av Domstolsverket inom ramen för ett särskilt projekt som tillsattes 2017 och pågick fram t.o.m. driftsättningen i oktober 2022 (projektet Digital brottmålshantering, DBM-projektet). Merparten av de som deltog var anställda av eller uppdragstagare hos Domstolsverket men därutöver deltog representanter för domstolarna. Projektet hade exempelvis både en intern och en extern styrgrupp, i den sistnämnda ingick bl.a. tre domstolschefer. Knutet till projektet fanns även två referensgrupper med representanter för domstolarna, både domare och domstols-handläggare, samt en mallgrupp som bestod av domare.

När genomförandefasen startade i januari 2018 gjordes en teknisk analys och därefter togs en kravställning fram. Utifrån den uppskattade projektets it-arkitekter i februari 2019 att det skulle ta ca sex år att utveckla önskad funktionalitet. Under projektet har flera justeringar av direktiven för arbetet och systemet gjorts. Vid årsskiftet 2021/22 var det möjligt att skapa en enkel dom. Tillgängliga resurser lades därefter på det som bedömdes vara en nödvändig vidareutveckling av systemet, vilket pågick fram till semestern 2022. Därefter fokuserade arbetet på att säkra driftsättningen. Enligt ett tidigare gemensamt beslut av RD-myndigheterna skulle den äga rum i september samma år.

Genom driftsättningen av DiBa i oktober 2022 uppfyllde Domstolsverket ett åtagande för Sveriges Domstolar inom det tidigare Rif-samarbetet som avsåg digital och strukturerad rapportering av brottmålsavgöranden. Uppdraget skulle enligt regeringsbeslut redovisas senast vid utgången av det året. Det förekom inte någon pilotdrift i DiBa före driftsättningen, bl.a. eftersom det inte fanns utrymme att både hinna genomföra en sådan och klara tidpunkten enligt regeringsuppdraget. En framflyttning skulle också ha varit till men för övriga RD-myndigheter. Ytterligare ett skäl till att ingen pilotdrift genomfördes var att en parallell brottmålshantering i två olika verksamhetsstöd bedömdes som problematisk ur it-teknisk synvinkel.

3.2 DiBa:s funktionalitet

Tidigare skapades tingsrätternas brottmålsdomar i verksamhetsstödet Vera. Domen färdigställdes då genom att domslutet genererades av verksamhetsstödet medan yrkande- och domskälsdelen skapades i ett ordbehandlingsprogram. Delarna sattes tekniskt samman till en pdf-fil. Ett i papper utskrivet exemplar undertecknades av den ansvariga domaren. Detta exemplar utgjorde originaldomen och bands in i den s.k. domboken.

Domar som skapas i DiBa är elektroniska. Avgörandet upprättas i form av en s.k. XML-fil som efter signering utgör en elektronisk originalhandling (XML står för Extensible Markup Language, som är ett s.k. märkspråk). Enligt Domstolsverket utgör den domens original. Filen kan närmast beskrivas som en informationsmängd och formatet möjliggör strukturerad rapportering av informationsinnehållet. Många av DiBa:s funktioner bygger just på strukturerad informationshantering. Enligt vad som nämnts inledningsvis tar systemet emot strukturerad information från Åklagarmyndigheten och rapporterar avgöranden som skapas i systemet strukturerat till den och andra RD-myndigheter, såsom Polismyndigheten och Kriminalvården. En rapport kan inskränkas till endast de uppgifter som en myndighet ska ha del av i ett enskilt fall. Till parter och andra som ska ha del av domen, exempelvis myndigheter utanför RD-samverkan, expedieras avgörandena i pdf-format.

Tingsrätterna kan även på egen hand registrera information i systemet. Den möjligheten står öppen under målets hela handläggning. Det går vidare att göra justeringar av information som redan har registrerats, både sådan som har

kommit från Åklagarmyndigheten och sådan som tingsrätten har lagt in i systemet.

En väsentlig skillnad mellan en brottmålsdom skapad i Vera respektive DiBa är att *yrkandedelen* i DiBa är låst för domaren vid själva domsskrivningen. Detta beror på att avsnittet skapas utifrån den strukturerade information som finns i systemet. Domaren har således ett begränsat utrymme att påverka det avsnittet.

I *domslutsdelen* genererar DiBa automatiskt beslutstexter utifrån gjorda ställningstaganden och i vissa fall presenterar systemet även alternativ för möjliga tilläggsbeslut. I huvudsak är avsnittet låst såtillvida att domaren inte kan påverka den närmare lydelsen eller utformningen av de beslut som registrerade ställningstaganden genererar, men i vissa situationer erbjuder systemet fritextalternativ. Den strukturerade information som har registrerats i systemet läggs således till grund för ställningstaganden som den enskilda domaren vid färdigställandet av domen, eller domskrivningen så att säga, måste hantera och besluta för att kunna göra klart domen. Att skapa en dom i DiBa går alltså förenklat till så att den ansvariga domaren – eller i praktiken möjligen en notarie eller handläggare – registrerar ställningstaganden till de frågor som är införda i systemet och aktuella i brottmålet i olika s.k. kort. Det gäller centrala saker såsom brottspåståenden, påföljdsval och ställningstaganden till exempelvis beslags- och skadeståndsyrkanden liksom sådant som häktning eller andra straffprocessuella tvångsmedel och återbetalningsskyldighet. Domen kan inte färdigställas och signeras förrän samtliga yrkanden (kort) är besvarade.

Domskälsdelen kan formuleras i fritext i DiBa. Här finns inte någon principiell skillnad mot domar som skrevs i Vera. Under utvecklingen av DiBa var det inledningsvis tänkt att arbetet med domskälen enbart skulle kunna göras i en implementerad s.k. editor i systemet. Redan vid driftsättningen kunde emellertid domskälen skrivas även i ordbehandlingsprogrammet Word.

Vid signeringen av avgörandet knyts den ansvariga domarens digitala signatur till XML-filen. Denna fil är inte i första hand avsedd att läsas utan har i stället till primärt syfte att fungera som indata till andra datasystem. Utifrån informationen i XML-filen genererar DiBa dock även minst en pdf-version av domen. Denna är läsvänlig och avsedd för bl.a. parter. Om XML-filen innehåller uppgifter som omfattas av sekretess skapas minst två pdf-versioner, varav en med endast offentliga uppgifter.

4 Rättsliga och andra utgångspunkter

4.1 Domstolarnas självständighet och intresset av rättssäkerhet

Av 1 kap. 1 § regeringsformen, RF, framgår att den offentliga makten utövas under lagarna. Bestämmelsen ger uttryck för den s.k. legalitetsprincipen, vilken är av central betydelse för den enskildes rättssäkerhet. Legalitetsprincipen innebär inte minst att domstolarna har en grundläggande skyldighet att döma efter lag och andra föreskrifter. Det kan noteras att denna normbundenhet

återfinns i den domared som varje domare måste avlägga innan han eller hon får tjänstgöra, 4 kap. 11 § rättegångsbalken, RB.

Grundvalen för domstolarnas självständighet och oberoende slås fast i regeringsformen. Således får ingen myndighet, och inte heller riksdagen, bestämma hur en domstol ska döma i ett enskilt fall eller hur en domstol i övrigt ska tillämpa en rättsregel i ett särskilt fall, se 11 kap. 3 § RF. Bestämmelsen innebär att domstolarna inte får påverkas av myndigheter eller andra organ genom anvisningar eller motsvarande (Se Eka, Regeringsformen 11 kap. 3 §, Lexino 2024-01-01 [JUNO]).

Tillgången till ett effektivt rättsskydd av oberoende och opartiska domstolar räknas som en grundläggande beståndsdel i en rättsstat, och ett sådant krav gäller enligt ett flertal fri- och rättighetsdokument (se bl.a. art. 6.1 i den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, Europakonventionen, art. 47 i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna och art. 14 i FN:s internationella konvention om medborgerliga och politiska rättigheter). Vidare har det inom ramen för internationellt samarbete tagits fram olika typer av vägledande dokument om domstolars och domares oberoende, såsom FN:s grundprinciper om domstolsväsendets oberoende från år 1985 (Basic Principles on the Independence of the Judiciary). I sammanhanget kan även nämnas t.ex. Europarådets rekommendation nr (2010) 12 om domares oberoende, skicklighet och ansvar.

En rättegång ska genomföras rättvist och inom skälig tid (2 kap. 11 § andra stycket RF och artikel 6.1 i Europakonventionen). Domstolarnas kärnuppgift är således att avgöra mål och ärenden på ett rättssäkert sätt. I det ingår vidare att domstolarna i sin verksamhet ska iaktta saklighet och opartiskhet i enlighet med 1 kap. 9 § RF. Detta innebär att rättegången ska uppfylla de rättssäkerhetsgarantier som traditionellt anses knutna till ett rättvist domstolsförfarande i såväl tvistemål och brottmål som förvaltningsmål. De grundläggande principerna för en sådan rättegång innefattar en rätt för en part att bli hörd inför domstolen och därmed få möjlighet att lägga fram sin sak. Även andra moment kan ingå i förfarandet för att det ska framstå som rättvist. (Se prop. 2009/10:80 s. 160 och bl.a. Bylander, SvJT 2017 s. 370.) Frågan om kravet på en rättvis rättegång är uppfyllt bedöms utifrån rättegången i dess helhet (se t.ex. NJA 2021 s. 970). Att rättegången ska genomföras inom skälig tid medför ett krav på domstolarna att också avgöra mål och ärenden på ett effektivt sätt.

4.2 Kort om domarens ställning och ansvar

För att säkerställa domstolarnas konstitutionella särställning enligt regeringsformen har ordinarie domare en särskild anställningstrygghet, de anställs med fullmakt (se 11 kap. 7 § RF och 3 § lagen [1994:261] om fullmaktsanställning). En anställning som lagfaren domare ställer genomgående höga krav.

I tingsrätten ska det för varje mål och ärende vid varje tidpunkt finnas en ansvarig domare (15 § förordningen [1996:381] med tingsrättsinstruktion). En lagfaren domare är alltid ordförande vid huvudförhandlingen i brottmålen. I de flesta sådana förhandlingar består dock rätten av en lagfaren domare och tre nämndemän (1 kap. 3 b § RB). Ordföranden leder inte bara förhandlingen utan även den överläggning som därefter ska hållas. Han eller hon ska då gå igenom med nämndemännen vad rätten ska ta ställning till i målet och vilka rättsregler som gäller (30 kap. 7 § första stycket RB).

En domare som begår vissa fel i tjänsten kan bli föremål för såväl disciplinära sanktioner som straffrättsliga påföljder. För tjänstefel kan sålunda en domare dömas som uppsåtlig eller av oaktsamhet vid myndighetsutövningen genom handling eller underlåtenhet åsidosätter vad som gäller för uppgiften. Påföljden är böter eller fängelse i högst två år. (Se 20 kap. 1 § första stycket brottsbalken.)

4.3 Brottmålsdomen

4.3.1 Domens innehåll samt något om domslut och domskäl

Rätten beslutar under sin överläggning dom, som antingen avkunnas i korthet muntligen direkt efter en förhandling eller meddelas vid ett senare tillfälle (30 kap. 7 § andra och fjärde stycket RB). Det som rätten har bestämt ska under alla förhållanden redovisas i en skriftlig dom. I tingsrätten är det ordföranden, dvs. den lagfarne domaren, som utformar den skriftliga domen på sitt ansvar. Det finns inga närmare föreskrifter om detta men den ansvariga domaren ska givetvis se till att den skrivna domen är den dom som rätten beslutade vid överläggningen (se JO 2023 s. 90, dnr 124-2022).

De grundläggande kraven på en brottmålsdom framgår av 30 kap. 5 § första stycket RB. En sådan dom ska sålunda vara skriftlig och i skilda avdelningar ange

1. domstolen samt tid och ställe för domens meddelande,
2. parterna samt deras ombud eller biträden och den tilltalades försvarare,
3. domslutet,
4. parternas yrkanden och de omständigheter som dessa grundats på samt, i förekommande fall, åklagarens förslag till påföljd enligt 45 kap. 4 § andra stycket, och
5. domskälen med uppgift om vad som är bevisat i målet.

Domslutet innefattar de formella ställningstaganden som rätten beslutat i målet och innebär domstolens avgörande av den eller de sakfrågor som har varit uppe för prövning. Beslut som meddelas i samband med domen tas in i domslutet. Det är således i domslutet som det anges om exempelvis en tilltalad har dömts eller frikänts för ett visst brott, hur en viss gärning ska rubriceras och om en målsägande ska få skadestånd. Den ansvariga domaren måste därför noggrant kontrollera att domslutet är korrekt och tydligt. Det är vidare som utgångspunkt domslutet som ligger till grund för verkställighet av en dom (jfr Ekelöf m.fl., Rättegång, Femte häftet [2024, version 9, JUNO], s. 299 f.).

Den strukturerade rapporteringen av ett avgörande i DiBa sker automatiskt när det meddelas eller, om det har avkunnats, när avgörandet upprättas. När det gäller domslutet är det fråga om bl.a. skuld, påföljd och utvisning (se 5 a § förordningen [2014:1085] om rättsväsendets informationshantering och Domstolsverkets föreskrifter [DVFS 2022:7] om de allmänna domstolarnas rapportering av dom och beslut i brottmål). Någon strukturerad rapportering av domskäl sker inte.

I *domskälen* ska domstolens motivering till utgången i målet finnas, dvs. till de formella ställningstagandena i domslutet. Domskälen ska innehålla såväl en bedömning av bevisningen som de rättsliga överväganden som rätten har gjort och kan därmed sägas vara en förklaring till domslutet. Däremot ska inga beslut framgå endast därigenom. Domskäl kan som huvudregel inte heller överklagas (se t.ex. NJA 1998 s. 693).

En dom ska som nämnts vara skriftlig. Den ska dessutom sättas upp särskilt och skrivas under av den eller de lagfarna domare som har deltagit i avgörandet. Även om underskriften inte är ett formkrav anses den vara en garanti för att domen överensstämmer med det som har beslutats. Om domen skrivs under elektroniskt, ska det göras med en sådan elektronisk underskrift som avses i artikel 3 i förordning (EU) nr 910/2014, i den ursprungliga lydelsen. Detta följer av 30 kap. 8 § RB. Varken kravet på skriftlighet eller på att ett avgörande ska sättas upp särskilt har ansetts utgöra hinder mot en digital hantering, men det senare kravet har bedömts i praktiken innebära att det ska vara en fristående och självständig handling. Tidigare underskriftskrav ansågs avse ”penna på papper” men genom en lagändring den 1 juli 2018 möjliggjordes sålunda elektronisk signering. (Prop. 2017/18:126 s. 25 f.) Sedan införandet av DiBa signeras brottmålsdomar på det sättet i tingsrätterna.

Domstolsverket har med stöd av 21 § förordningen (1996:271) om mål och ärenden i allmän domstol rätt att meddela föreskrifter om utformningen av tingsrätternas och hovrätternas domar och beslut i brottmål. I samband med införandet av DiBa ersattes tidigare reglering med bl.a. nu gällande Domstolsverkets föreskrifter (DVFS 2022:3) om registrering av mål och ärenden i tingsrätt. Enligt dessa ska mål och ärenden registreras i de verksamhetsstöd som Domstolsverket tillhandahåller och avgöranden i DiBa ska, liksom domsbevis, avräkningsunderlag och underlag för verkställighet, registreras enligt verksamhetsstödet anvisningar (5 och 22 §§). Vidare sägs det att funktioner där yrkande eller beslut kan anges i fritext endast får användas när yrkandet eller beslutet inte kan registreras på grund av att det saknas fast nomenklatur i verksamhetsstödet (27 §).

4.3.2 Fel i brottmålsdomar

Om en dom eller ett beslut innehåller någon uppenbar oriktighet till följd av rättens eller någon annans skrivfel, räknefel eller liknande förbiseende, får rätten enligt 30 kap. 13 § RB besluta om rättelse. Av samma bestämmelse följer att om rätten av förbiseende har underlåtit att fatta ett beslut som skulle ha

meddelats i samband med en dom eller ett slutligt beslut, får rätten komplettera sitt avgörande inom sex månader från det att avgörandet vann laga kraft. För att en rättelse ska få äga rum krävs att oriktigheten är uppenbar, något som exempelvis kan ta sig uttryck i en skillnad mellan domskäl och domslut. Rättelser ska tillämpas restriktivt (NJA 2023 s. 493).

Fel som inte kan rättas kan angripas genom att avgörandet överklagas. Om det finns krav på prövningstillstånd kan otydliga domskäl utgöra skäl för hovrätten att meddela sådant tillstånd (se 49 kap. 14 § 1, 2 och 4 RB, jfr NJA 2009 s. 590). Om domen har fått laga kraft, och alltså inte längre kan överklagas, kan den i särskilda fall undanröjas på grund av s.k. domvilla. Det kan vara fallet om en dom t.ex. är så oklar eller ofullständig att det inte framgår av den hur rätten har dömt i saken (59 kap. 1 § 3 RB). Bestämmelsen tar sikte på domslutet. Den avser inte bristfällig motivering i domskälen men de kan ha betydelse för att fastställa vad domslutet innebär (se Welamson & Munck, *Processen i hovrätt och Högsta domstolen, Rättegång VI* [2022, version 6, JUNO], s. 230).

4.3.3 Sekretess i domar

Domstolarnas domar och beslut är som utgångspunkt offentliga. En sekretessbestämmelse som gäller för en uppgift i ett mål eller ett ärende i en domstols rättskipande eller rättsvårdande verksamhet upphör att vara tillämplig i målet eller ärendet om uppgiften tas in i en dom eller ett slutligt beslut i samma mål eller ärende. Detta framgår av bestämmelsen i 43 kap. 8 § första stycket offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL, och kallas offentlighetsdopet. En uppgift som tidigare har varit sekretessbelagd hos domstolen blir alltså som utgångspunkt offentlig om den tas in i domstolens slutliga avgörande. Detta gäller dock inte om domstolen i sitt avgörande har beslutat att sekretessbestämmelsen ska vara tillämplig även i fortsättningen (andra stycket). För det krävs att intresset av sekretess för uppgiften bedöms väga väsentligt tyngre än intresset av offentlighet (43 kap. 8 a § OSL).

När en part i ett brottmål har sekretesskyddade personuppgifter redovisade domstolarna tidigare vanligen uppgifterna i en s.k. partsbilaga till domen. En sådan bilaga skapades i Vera och ingick i rättens avgörande, men expedierades som regel inte. Om rätten inte förordnade om s.k. fortsatt sekretess för uppgifter i en partsbilaga blev de offentliga när domen meddelades (se JO 2021/22 s. 359, dnr 3562-2019). Förfaringssättet används fortfarande i tvistemål medan DiBa har en annan lösning.

4.4 Kort om Domstolsverkets uppdrag

Domstolsverket är en statlig förvaltningsmyndighet under regeringen med uppgift att bl.a. ge administrativt stöd och service åt de allmänna domstolarna. Bland verkets uppgifter ingår vidare att i administrativt hänseende leda och samordna domstolarnas verksamhet för att skapa förutsättningar för en rättssäker verksamhet och se till att den bedrivs effektivt samt att vara en drivande och stödjande kraft i utvecklings- och kvalitetsarbete. Verket ska

dessutom arbeta för god samverkan mellan de myndigheter som verket tillhandahåller stöd och service för samt med andra berörda myndigheter. Därutöver ansvarar Domstolsverket för utveckling av rättsinformation och fullgör uppgifter enligt rättsinformationsförordningen (1999:175). Allt detta framgår av 1 och 1 a §§ förordningen (2007:1073) med instruktion för Domstolsverket.

I sitt arbete ska Domstolsverket iakttä domstolarnas självständighet enligt regeringsformen (1 § instruktionen). En liknande skrivning för att understryka domstolarnas självständighet fanns redan när verket inrättades (se 3 § den numera upphävda förordningen [1975:506] med instruktion för Domstolsverket och prop. 1974:149 s. 27 f.).

5 Beslutet och avgränsningen av granskningen

Syftet med mitt initiativ har varit att granska Domstolsverkets införande av DiBa och hur det har tillgodosett domstolarnas självständighet och intresset av rättssäkerhet. Tonvikten i kartläggningen ligger följaktligen på förhållandena i oktober 2022 och hur systemet fungerade då. Jag har avgränsat beslutet till sådana påstådda brister som kan begränsa den enskilda domarens möjligheter att utforma domen, och då särskilt domslutet, inklusive vissa otillräckligheter i beslutsstödet. Vidare har jag tittat närmare på domens läsbarhet och det som kan påverka dess begriplighet. Utöver detta har jag ägnat ett särskilt avsnitt åt vissa principiella frågor som har att göra med det nya domsformatet, XML-filen.

Det kan noteras att bestämmelsen i 22 § Domstolsverkets föreskrifter (DVFS 2022:3) om registrering av mål och ärenden i tingsrätt – som bl.a. anger att avgöranden i DiBa ska registreras enligt verksamhetsstödet anvisningar – har ifrågasatts från några håll under utredningens gång utifrån dess omfattning och mer principiella utgångspunkter. Frågeställningen har visserligen beröring med mitt initiativ men jag finner inte tillräcklig anledning att analysera den närmare. Domstolsverket har inte heller fått tillfälle att bemöta synpunkterna särskilt. Jag kommer därför inte att göra några uttalanden om den saken.

5.1 Påtalade fel och brister i DiBa som sägs ha påverkat domarens möjligheter att utforma domen

Många av de kritiska synpunkter som framförts går ut på att det aktuella verksamhetsstödet i olika avseenden har begränsat domarens möjligheter att avfatta domens innehåll och utformning. Det har främst handlat om domsluts- och yrkandedelen i domen, som alltså i mycket stor utsträckning automat-genereras. Jag tar i det följande upp de påpekanden som jag bedömer ha störst betydelse i det avseendet. Vissa synpunkter har således lämnats åt sidan.

5.1.1 Konsumtionsdomar

En gärningsman döms inte alltid för samtliga brott som ett händelseförlopp i ett åtal kan innefatta. I stället kan domstolen bedöma att vissa gärningar eller brott är konsumerade genom att de anses ingå i ett brott som gärningsmannen döms

för. I NJA 2017 s. 415 fastslog Högsta domstolen att den som har brukat narkotika som har utgjort del av ett eget innehav av samma narkotika ska dömas endast för det straffbara innehavet. Det straffbara bruket konsumeras därmed av innehavet. Frågan om konsumtion kan uppkomma i olika typer av situationer, exempelvis när en person utfört likartade upprepade handlingar; det förekommer då att hela händelseförloppet betraktas som ett brott (se Asp m.fl., Kriminalrättens grunder [2013, version 2, JUNO], Iustus Förlag, s. 459 f.).

Vid driftsättningen medgav DiBa inte två ställningstaganden för samma brottspåstående, vilket i vissa fall medfört problem vid s.k. konsumtionsdomar. I de fall domstolen beträffande ett konsumerat brott även har gjort ytterligare ett ställningstagande, exempelvis om domstolen bedömt att den åtalade gärningen också borde rubriceras på annat sätt än åklagaren har gjort gällande, har de dubbla ställningstagandena inte gått att redovisa korrekt i domslutet. Beroende på hur den enskilda domaren hanterat denna situation har felaktiga uppgifter genererats i antingen domslutet eller domens yrkandedel. För att illustrera problematiken har *Göteborgs tingsrätt* i sitt yttrande hänvisat till ett avgörande där rätten antecknat följande i domskälen:

Tingsrätten har, som framgår av domslutet, för ett stort antal gärningar dömt för narkotikasmugglingsbrott och ansett att åtalade narkotikabrott eller försök därtill som avsett samma narkotika ska ingå i, dvs. konsumeras av, det utdömda smugglingsbrottet. Tingsrätten har alltså inte även dömt för narkotikabrott eller försök därtill. I vissa av dessa berörda fall har tingsrätten rubricerat ned åtalade grova narkotikasmugglingsbrott till narkotikasmugglingsbrott av normalgraden. För sådana fall följer naturligtvis att även konsumerade brott rubriceras ned på motsvarande sätt. Detta har emellertid inte varit möjligt att göra i det digitala system, Diba, som tingsrätterna använder för brottmålsdomar. Bristerna i Diba innebär dock inte att nedrubricering för de konsumerade brotten inte har skett. Det kan tilläggas att konsumerade brott inte syns i belastningsregistret.

Av utredningen i ärendet framgår att problematiken har påtalats av många domstolar.

5.1.2 Hantering av alternativa yrkanden

En återkommande synpunkt från tingsrätterna har varit att hanteringen i DiBa av alternativa yrkanden, t.ex. i fråga om förverkande eller skadestånd, inte har varit godtagbar i alla situationer. I en av skrivelserna till Domstolsverket, som alltså också ingår i utredningen, har en tingsrätt framfört att om alternativa yrkanden hanteras strukturerat blir den ansvariga domaren tvungen att ta ställning till samtliga sådana yrkanden i DiBa, dvs. även yrkanden som inte har prövats eftersom de till följd av att ett förstahandsyrkande vunnit bifall inte längre gjorts gällande. Jag har tagit del av en dom där det förhållandet att ett i andra hand framställt skadeståndsyrkande avslogs förklarats så här i domskälen:

Mot bakgrund härav saknas anledning att pröva XX:s yrkande avseende... som framställts i andra hand för det fall YY inte skulle få ersättning för dessa kostnader. Mot bakgrund av hur det nya digitala brottmålsavgörandet är utformat (DiBa) kan utgången endast bli ”avslås” i DiBa vilket tingsrätten inte har någon möjlighet att påverka.

Om domstolen inte hanterat de alternativa yrkandena strukturerat i systemet får detta i stället till följd att samtliga yrkanden som framställts i målet inte presenteras samlat i avsnittet Yrkanden. Det beror på att endast de yrkanden som förts in strukturerat återges där. Flera tingsrätter har ansett att det här är förvirrande och försvårar för läsaren att tillgodogöra sig domen. Det har påpekats att det finns en särskild anledning till att systemet har utformats med yrkanden som ska hanteras strukturerat och att läsaren av en dom bör kunna hitta de som har framställts i målet under just avsnittet Yrkanden.

5.1.3 Partsställning och redovisning av personuppgifter

Om en person både misstänktes för ett brott och enligt åklagaren dessutom ansågs ha varit utsatt för ett annat brott samt då t.ex. krävde skadestånd, var det vid driftsättningen av DiBa inte möjligt att i redovisningen av partsställningen ange honom eller henne i bägge egenskaperna, dvs. som tilltalad *och* målsägande. Systemet medgav inte heller att en målsägande som endast biträdde åtalet – och alltså inte framställde något skadeståndsanspråk – sattes upp som part. Och i mål med en tilltalad som inte hade fyllt 18 år redovisades hans eller hennes vårdnadshavare som parter på förstasidorna i domen även om de inte var det. Inte i något fall kunde den ansvariga domaren göra en justering efter vad han eller hon bedömde vara riktigt.

Utöver detta har den ansvariga domaren inte kunnat bestämma i vilken ordning parter ska presenteras. Det har uppmärksammats som en särskild problematik i mål med många tilltalade (åtalade personer). Exempelvis kan en person som döms till böter redovisas före en annan som döms till ett långt fängelsestraff på förstasidorna. Och en vårdnadshavare som förpliktas att betala skadestånd solidariskt med sitt barn kan hamna före den unga tilltalade som döms för brottet.

I denna del bör det vidare uppmärksammas att DiBa vid driftsättningen fungerade på det sättet att vissa personuppgifter om parterna automatiskt redovisades i domslutet. Det var fråga om målsägandens personnummer och bostadsadress samt vissa uppgifter om tilltalad, såsom födelseförsamling, födelselän, födelseland och födelseort. Den ansvariga domaren hade inte någon möjlighet att ta bort eller annars redigera dessa uppgifter.

5.1.4 Skadeståndsbeslut

En förhållandevis stor del av de synpunkter som lämnats på utformningen av DiBa-domen har gällt möjligheterna att på ett klart och begripligt sätt formulera beslut om skadestånd. På grund av teckenbegränsningar och fasta formuleringar har det sedan driftsättningen varit svårt för den enskilda domaren att redovisa mer omfattande eller komplicerade skadeståndsbeslut i domen. Bristen ska ha varit särskilt framträdande i mål med många åtalspunkter och/eller skadeståndsanspråk eller där sådana krav har framställts gemensamt av flera parter eller mot flera motparter (s.k. solidariskt betalningsansvar). Det har förekommit fall där teckenbegränsningarna medfört att rättens ställningstagande i skadeståndsfrågan

inte har kunnat anges i sin helhet under domslutet. I andra fall har de fasta formuleringarna fått till följd att en domare har valt att registrera ytterligare ett skadeståndsbeslut i domslutet genom fritextfunktionen, vilket lett till att domslutet innehållit två snarlika men inte identiska beslut i samma skadeståndsfråga.

Vidare har det påtalats att begränsningar i DiBa för med sig att domslutet blir otydligt när ett skadeståndsanspråk bifalls i vissa delar men ogillas i andra. I stället för att den slutliga förpliktelsen då anges redovisas i domslutet två skilda beslut; dels att den tilltalade ska betala skadestånd till målsäganden med ett visst belopp, dels att målsägandens yrkande om skadestånd avslås. Eftersom det inte går att i domslutet närmare förtydliga vad avslagsbeslutet avser riskerar detta att göra domen oklar. Följande exempel illustrerar en enkel sådan situation:

Skadestånd

AA ska betala skadestånd till BB med 5 000 kr. Beloppet avser ersättning för kränkning.

BB:s begäran om skadestånd avslås.

En mer komplicerad situation kan illustreras enligt följande:

Skadestånd

B:s begäran om skadestånd avslås.

A ska betala skadestånd till B med 5 000 kr. A ska också betala ränta på beloppet enligt 6 § räntelagen (1975:635) från den ... tills betalning sker.

C:s begäran om skadestånd avslås.

A ska betala skadestånd till C med 5 000 kr. A ska också betala ränta på beloppet enligt 6 § räntelagen (1975:635) från den ... tills betalning sker.

A ska betala skadestånd till B med 5 000 kr. A ska också betala ränta på beloppet enligt 6 § räntelagen (1975:635) från den ... tills betalning sker. Betalningsansvaret är solidariskt med D.

A ska betala skadestånd till B med 150 kr. A ska också betala ränta på beloppet enligt 6 § räntelagen (1975:635) från den ... tills betalning sker.

B:s begäran om skadestånd avslås.

Domstolarna har även påtalat svårigheter att formulera överskådliga och begripliga beslut om komplicerade ränteberäkningar.

5.1.5 Hänvisning till lagrum

Utifrån de ställningstaganden som den enskilda domaren gör till de enskilda korten redovisar systemet automatiskt vissa lagrum (bestämmelser) i domslutet. En sådan bestämmelse är 29 kap. 7 § första stycket brottsbalken, som säger att när någon har begått brott innan han eller hon fyllt tjuogoett år, ska hans eller hennes ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. Där sägs vidare att rätten då får döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

DiBa har alltsedan driftsättningen varit utformat på det sättet att i mål där den tilltalade är underårig ”tillfrågas” domaren vid färdigställandet av domen om den tilltalades ungdom har beaktats vid straffmätningen. För att ungdomspåföljderna över huvud taget ska bli valbara i systemet krävs att domaren svarar ja på den frågan, varvid 29 kap. 7 § första stycket brottsbalken automatiskt anges i domslutet. Domaren kan inte påverka detta. Beroende på bedömningen av tillämpligheten av lagrummet har vissa domare i domskälen angett att bestämmelsen, trots hänvisningen i domslutet, inte har tillämpats. I en dom har rätten anmärkt följande:

Lika med vad åklagaren och försvararen har anfört finner tingsrätten att påföljden bör bestämmas till ungdomsvård. Åtgärderna enligt vårdplanen ska vidtas med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. (Oaktat vad som är angivet i domslutet tillämpar tingsrätten *inte* straffmättningsregeln i 29 kap. 7 § första stycket brottsbalken vid påföljdsvalet – i förevarande fall i praktiken valet mellan dagsböter och ungdomsvård – utan det är utformningen av det nyss av Domstolsverket införda digitala domskrivningsverktyget Digitalt brottmålsavgörande som tvingar rätten att göra det (jfr 11 kap. 3 § första punkten in fine regeringsformen).)

Andra domare har valt att ange den beslutade påföljden utan åberopande av 29 kap. 7 § första stycket brottsbalken genom att använda en fritextfunktion i systemet. Vid det senare alternativet har påföljden inte vidare rapporterats automatiskt till berörda RD-myndigheter.

5.1.6 Tvångsmedelsbeslut

Flera domstolar har framhållit att beslutsstödet i DiBa för vissa tvångsmedelsbeslut var bristfälligt vid införandet. Det saknades t.ex. flera beslut om *häktning*. Sålunda fanns det inte något alternativ för beslut om häktning när påföljden bestämdes till rättspsykiatrisk vård, och när en sådan standardtext senare infördes i systemet blev den inte korrekt. I oktober 2022 fanns det inte heller något rättsligt anpassat alternativ i DiBa för häktningsbeslut i de fall den tilltalade dömdes till en månads fängelse; det saknades en standardtext som begränsade beslutet att gälla som längst till dess fängelsestraffet skulle ha varit verkställt.

Även för *andra slags tvångsmedel* ska DiBa ha utgjort ett otillräckligt beslutsstöd, särskilt i fråga om beslag och förverkande. *Södertörns tingsrätt* har fört fram att Vera hade standardtexter för förverkandebeslut som helt saknades i DiBa, vilket innebar en ökad risk för felaktigheter. *Göteborgs tingsrätt* har poängterat att beslagshanteringen i DiBa fortfarande behöver skötas manuellt, vilket är en av anledningarna till att systemet uppfattas som arbetskrävande.

Såväl *Hovrätten över Skåne och Blekinge* som *Hovrätten för Västra Sverige* har beskrivit att det sedan DiBa infördes är förhållandevis vanligt att förordnande om att beslaget ska bestå saknas i underrätternas beslut om förverkande. Detta har t.ex. hanterats genom att hovrätten kontaktat berörd tingsrätt, som i vissa fall har beslutat om rättelse.

5.1.7 Domstolsverkets remissvar

Domstolsverket har bekräftat problematiken med *konsumtionsdomar* och förklarat att den inte uppmärksammades före driftsättningen. Verket har menat att domaren tills vidare får hantera situationen på något av följande två sätt. Den ansvariga domaren kan välja att justera den strukturerade åtalsinformationen, dvs. justera åklagarens yrkande till den rubricering som rätten har kommit fram till vid överläggningen. Det medför att domslutet blir korrekt men yrkandet redovisas på ett felaktigt sätt i domen. Alternativt kan domaren låta bli att rubricera om det konsumerade brottet vid färdigställandet av domen i systemet, med följd att informationen i domslutet då blir felaktig. Enligt Domstolsverket kan ett förtydligande av felaktigheten göras i domskälen. Om den enskilda domaren inte godtar något av detta kan han eller hon i stället upprätta domen som ett s.k. ”Övrigt brottmålsavgörande” i Vera, dvs. helt i fritext. Det får dock till följd att övriga RD-myndigheter manuellt behöver registrera avgörandet i sina system i ett senare skede.

När det gäller *alternativa yrkanden* har Domstolsverket i stort sett endast konstaterat att användare är hänvisade till att ange dem antingen i gärningsbeskrivningen eller i domskälen. Verket har upplyst att en verksamhetsanalys av hur DiBa kan anpassas för alternativyrkanden kommer att genomföras när vidareutvecklingen av skadeståndsdelen är klar.

Domstolsverket har även bekräftat de påtalade problemen med att ange korrekta *partsställningar m.m.* i DiBa. Vid tiden för det andra remissvaret i december 2023 pågick en vidareutveckling av DiBa som skulle möjliggöra att ange en målsägande som endast biträder åtalet under Parter. Verket har vidare förklarat att det sedan november det året är möjligt att i förekommande fall ange en person som både tilltalad och målsägande samt att problemet med redovisningen av vårdnadshavare åtgärdades ett par månader tidigare.

I fråga om redogörelsen av *parternas personuppgifter* i domen har Domstolsverket upplyst följande. Skälet till att alla dessa uppgifter automatiskt flöt in i pdf-versionen av domen vid driftsättningen av DiBa var att de är obligatoriska att rapportera till övriga RD-myndigheter enligt myndighetsinterna överenskommelser. Drygt tre veckor efter driftsättningen togs dock målsägandens personnummer bort från pdf-versionen av domen och någon månad senare även de tidigare nämnda uppgifterna om den tilltalade. Uppgifterna fanns emellertid kvar i XML-filen ytterligare en tid. Sedan september 2023 återfinns inte någon av de berörda uppgifterna i vare sig XML-versionen eller pdf-versionen av domen. Uppgifterna rapporteras istället till berörda myndigheter genom separata rapporteringshandlingar, som inte signeras av domaren.

Domstolsverket har förklarat att *vissa lagrum* (bestämmelser) ska rapporteras till RD-myndigheterna i enlighet med överenskommelser mellan myndigheterna. Tidigare framgick lagrummen av föreskrifter men de genereras nu automatiskt av verksamhetsstödet, enligt verket för att hjälpa användaren att

inte missa lagrum som ska rapporteras. Domstolsverket har vidare anfört följande. Utgångspunkten var att bestämmelsen i 29 kap. 7 § första stycket brottsbalken alltid ska beaktas när den tilltalade är under 21 år och därför utformades DiBa på det sättet att ungdomspåföljderna blir valbara först om domaren bekräftar att bestämmelsen har tillämpats. Efter driftsättningen har det dock uppmärksammats att domstolarna relativt ofta valt ett fritextalternativ för att registrera ungdomspåföljder, något som skulle kunna förklaras av att domare har olika uppfattningar om när bestämmelsen är tillämplig. Det pågår en analys av om funktionaliteten kring ungdomspåföljderna bör ändras, t.ex. genom att lagrummet görs valbart.

I fråga om hanteringen av komplicerade *skadeståndsbeslut* i DiBa har Domstolsverket sagt sig ha förståelse för kritiken och upplyst att det redan före driftsättningen var känt att funktionaliteten inte fungerade tillfredställande. På grund av nödvändiga prioriteringar i projektet var detta emellertid inte möjligt att åtgärda men det pågår ett arbete med att förbättra funktionaliteten även i denna del.

Domstolsverket har bekräftat att vissa *häktningsbeslut* saknades vid driftsättningen av DiBa, men har understrukit att några alternativ lades in i verksamhetsstödet under december 2022 och att justeringar i formuleringar har ägt rum därefter. Sedan november 2023 finns en valbar beslutstext om att ett beslag ska bestå, vilket domaren får fram genom att klicka i en ruta. Precis som i andra delar där domstolarna haft synpunkter på bristande valmöjlighet har verket fört fram att det alltid har funnits möjlighet att formulera häktningsbeslut i fritextfält. Om en domare ansett att en viss dom över huvud taget inte har kunnat hanteras i DiBa ska det ha varit möjligt att välja ”Övrigt brottmålsavgörande” i Vera och skriva hela brottmålsdomen i fritext.

5.2 Uttalanden om fel och brister som har påverkat domarens möjlighet att utforma domen

I min granskning har det varit av särskild betydelse att undersöka i vad mån verksamhetsstödet DiBa är förenligt med rättegångsbalkens regler om brottmålsdomen och huruvida systemet har begränsat domarna i fråga om utformningen av domslutet (se framför allt 30 kap. 5 § första stycket RB). Som framgår under de rättsliga utgångspunkterna är det just i domslutet de olika slutsatserna redovisas av det som rätten har kommit fram till vid sin prövning av olika sakfrågor. Det är också domslutet som ligger till grund för verkställighet. Givetvis ska uppgifterna i domslutet överensstämma med de bedömningar och slutsatser som anges i domskälen. Det är därför av central betydelse att domslutet är korrekt avfattat och stämmer överens med vad rätten har beslutat i målet. Ytterst handlar det här om domstolarnas oberoende och den enskilda domarens möjlighet att självständigt kunna utöva sitt ämbete (se 11 kap. 3 § RF).

Av de brister som påtalats från tingsrättshåll tar jag först upp det som är utrett om *s.k. konsumtionsdomar*. Rent allmänt har det handlat om att rätten varit förhindrad att t.ex. omrubricera ett brott som bedömts konsumerat, vilket beror på att DiBa inte medger mer än ett ställningstagande per brottspåstående. De alternativ som Domstolsverket har presenterat för att komma runt problematiken är enligt min uppfattning häpnadsväckande. Enligt dessa kan den ansvariga domaren antingen justera åklagarens gärningspåstående på ett sätt som inte stämmer överens med yrkandet eller låta bli att omrubricera det konsumerade brottet i systemet. Båda alternativen är rättsligt inkorrekta, men det senare förslaget på ”lösning” är särskilt anmärkningsvärt. Som verket noterat får det alternativet följderna att informationen i själva domslutet blir felaktig. Även med beaktande av att det som i domslutet anges om ”brott som bedöms ingå i ett annat brott” inte är något som rapporteras till belastningsregistret är detta allvarligt. Domslutet ska som jag nyss har framhållit överensstämma med det som rätten har beslutat om vid sin överläggning. Att på det här sättet hänvisa ansvariga domare till att vidta rättsligt direkt felaktiga åtgärder på sitt tjänsteansvar är naturligtvis helt oacceptabelt. Utöver att det framstår som förvånande att problemet inte uppmärksammades tidigare är det djupt otillfredsställande att problemet såvitt jag känner till fortfarande inte har åtgärdats.

En annan problematik rör *alternativa yrkanden*. DiBa förutsätter alltså att domarna ska ta ställning till ett antal frågor vid upprättandet av domslutet, dvs. hantera alla de ”kort” som det enskilda målet innehåller i systemet. Domen kan inte färdigställas förrän samtliga kort har hanterats. Det innebär att om alternativa yrkanden registreras strukturerat i systemet blir domaren vid skapandet av domen tvungen att ange ställningstaganden även till sådana alternativa yrkanden som faktiskt inte har prövats, ställningstaganden som också återges i domslutet. Särskilt hanteringen av s.k. artskilda alternativa yrkanden vållar problem, exempelvis när det i första hand har framställts ett yrkande om att tingsrätten ska fastställa att en målsägande har bättre rätt än den tilltalade till viss i beslag tagen egendom och i andra hand att egendomen ska förverkas. Man kan också tänka sig att en målsägande i första hand yrkat att tingsrätten ska fastställa att han eller hon har bättre rätt än den tilltalade till viss i beslag tagen egendom, i andra hand krävt skadestånd motsvarande värdet av den aktuella egendomen. Om tingsrätten i dylika situationer bifaller förstahandsyrkandet om bättre rätt till egendomen kan det med fog ifrågasättas om tingsrätten ska ta ställning till andrahandsyrkandet. Enligt min mening är det i en sådan situation processuellt mycket tveksamt att i domslutet ange att detta lämnas utan bifall, eftersom någon sådan prövning egentligen inte har skett. Om det ändå görs kan man hävda att domslutet inte är korrekt. Liknande svårigheter som nu beskrivits kan uppkomma om ett förverkandeyrkande framställts på olika grunder.

Det har framkommit i ärendet att alternativa yrkanden, i vart fall sådana av samma slag, många gånger hanteras av tingsrätterna på det sättet att endast det i

första hand framställda yrkandet registreras strukturerat i systemet. Därmed avkrävs inte heller domaren ställningstaganden till alternativyrkandena när han eller hon färdigställer domen. Men en sådan hantering medför att yrkandena i målet inte redovisas samlat i domen under avsnittet Yrkanden, som är låst och endast anger de som har förts in strukturerat i systemet. Hanteringen får således som konsekvens att yrkandena inte redovisas samlat i en skild avdelning i domen på det sättet som rättegångsbalken anger (se 30 kap. 5 § första stycket 4).

Många av de brister som påtalats om *skadeståndsbeslut* är bekymmersamma. Särskilt medför DiBa:s konstruktion att besluten när en målsägandes skadeståndskrav delvis bifalls och delvis avslås, formuleras på ett sätt som innebär en uppenbar risk för att parter missförstår hur domstolen beslutat. Den enskilda domaren ska naturligtvis kunna formulera beslut så att det blir både rättsligt korrekt i enlighet med den förpliktelse som rätten kommit fram till och begripligt för parterna. I utredningen finns exempel på att domare uppenbarligen har ansett att det funnits behov att i domskälen – utöver bedömning och motivering – förklara hur skadeståndsbeslut i komplicerade fall utformats i domslutet (själva förpliktelsen).

Jag noterar vidare att det vid driftsättningen funnits en teckenbegränsning i dialogen för skadeståndsbeslut. Det har i vissa fall lett till att det fullständiga beslutet inte fått plats i domslutet. Domstolsverket har inte närmare resonerat kring dessa påståenden. Bristerna i DiBa i denna del är enligt min mening anmärkningsvärda. Som en konsekvens redovisas inte domslutet samlat i en skild avdelning i domen i enlighet med rättegångsbalken (se 30 kap. 5 § första stycket 3).

Bland övriga brister som har redovisats i det föregående avsnittet är vad som är utrett om ordningen som rör *bestämmelsen i 29 kap. 7 § första stycket brottsbalken* allvarlig. Något tillspetsat kan sägas att DiBa tvingar fram ett återopande av lagrummet för att de s.k. ungdomspåföljderna över huvud taget ska kunna väljas vid färdigställandet av domslutet. Domaren kan alltså inte fritt skriva dom. Resonemanget från Domstolsverkets sida ger enligt min mening här uttryck för såväl en otillräcklig förståelse för rättsliga överväganden vid påföljdsbestämningen för unga lagöverträdare som en bristande respekt för domarnas självständighet. Det är förstas upp till varje enskild domare att avgöra vilket lagrum han eller hon tillämpar i sitt dömmande.

Straffprocessuella tvångsmedel medger på olika sätt inskränkningar i enskildas fri- och rättigheter. Av rättssäkerhetsskäl är det därför centralt att frågor om användning av sådana tvångsmedel handläggs på ett korrekt sätt, i synnerhet när det gäller beslut om frihetsberövande (se t.ex. NJA 2016 s. 453 samt JO 2003/04 s. 127, dnr 2513-2002, och JO:s beslut den 6 november 2014, dnr 6055-2013). Om den som döms för brott är häktad, ska rätten enligt 24 kap. 21 § RB pröva om han eller hon ska stanna kvar i häkte till dess domen vinner

laga kraft. Och när rätten avgör ett mål där beslag förekommer ska domstolen pröva om beslaget fortfarande ska bestå. Detta framgår av 27 kap. 8 § femte stycket RB. Om rätten försummar att i domen uttala sig om ett beslag anses det ha förfallit (se Lindberg, Straffprocessuella tvångsmedel [2022, version 5, JUNO], s. 511). När en domstol i samband med avgörandet av ett brottmål beslutar om förverkande av beslagtagna egendom ska förverkandebeslutet därför förenas med ett uttryckligt förordnande om att beslaget ska bestå.

De synpunkter som förts fram i denna del gäller i huvudsak inte faktiska begränsningar i vilka beslut som är möjliga att formulera i DiBa. I stället är det fråga om att systemet har ansetts utgöra ett otillräckligt beslutsstöd. Som jag nyss framhållit berörs den enskildes rättssäkerhet i påtaglig grad vid beslut om tvångsmedel. Det betyder i sin tur att det ställs höga krav på dem som prövar och fattar sådana beslut. Självfallet behöver ett digitaliserat beslutsstöd utformas med hänsyn till det. Jag är mycket förvånad över att DiBa inledningsvis saknade vissa alternativ för tvångsmedelsbeslut, varav några får beskrivas som vanliga.

I min tidigare redogörelse finns även andra påstådda fel och brister som har lyfts av domstolarna, bl.a. att det vid driftsättningen inte gick att ange korrekta partsställningar. Domstolsverket har här i allt väsentligt bekräftat hur systemet fungerade vid driftsättningen. I utredningen har ytterligare bristfälligheter påtalats, t.ex. att teckenbegränsningar ska ha begränsat möjligheten att formulera andra beslut såsom förordnanden om sekretess. Det finns inte tillräckliga skäl att närmare bedöma och gå in också på dessa delar. Jag kan dock konstatera att felen och bristerna i verksamhetsstödet sedda i sin helhet har inneburit svårigheter för den ansvariga domaren att i vissa situationer formulera det domslut som rätten bestämt eller annars utforma domen. Och det har alltså varit fallet i flera och delvis helt centrala avseenden. Dessutom är det är alldeles tydligt att det har funnits särskilda utmaningar i de större brottmålen.

5.3 DiBa-domens läsbarhet och begriplighet

En övergripande synpunkt som förts fram är att många avgöranden som genereras i DiBa är svårlästa och oöverblickbara. Den iakttagelsen har även de två hovrätterna som yttrat sig i ärendet gjort. Domar som omfattar flera brottsmisstankar eller parter liksom de som behandlar komplicerade skadeståndsanspråk har ansetts särskilt svårtillgängliga. Tingsrätterna har dessutom uttryckt en mängd kritiska åsikter om DiBa-domens layout vid införandet och menat att sättet som såväl yrkanden som domslutet presenterats har försvårat förståelsen av avgörandet.

5.3.1 Domslut i mål med många brottsmisstankar

Domar som upprättas i det nya verksamhetsstödet redovisar som regel varje enskilt brott på en egen rad. Det gäller oavsett antal brott och även om de har samma benämning. Ordningen innebär därmed – så som har exemplifierats av *Södertörns tingsrätt* – att om den tilltalade döms för 140 fall av bidragsbrott redovisas vart och ett av dessa på tillsammans 140 rader. Samma sak gäller vid

ogillande (avslag) av flera åtalspunkter avseende brott med samma benämning. Tidigare redovisades sådana brott vanligen samlat med uppgift om antal och under vilken tidsperiod brotten hade begåtts, eller påstods ha begåtts. I exemplet från Södertörns tingsrätt hade det följaktligen i stället kunnat stå endast ”bidragsbrott 2022-01-01–2023-01-01 (140 tillfällen)”.

5.3.2 Presentationen av yrkanden

I DiBa genereras yrkandedelen automatiskt utifrån den strukturerade information som finns registrerad i systemet. Det är alltså inte längre möjligt för den ansvariga domaren att vid domskrivningen fritt redigera de framställda yrkandena och presentationen av dessa. Domaren kan inte heller välja att ange åklagarens yrkanden genom att enbart hänvisa till stämningsansökan som en bilaga, vilket tidigare inte sällan förekom. Även i detta avseende ska den enskilda domaren ha blivit betydligt mer bunden av verksamhetsstödet än tidigare. Det har framförts att avsnittet med yrkanden kan bli mycket långt och svårläst, i synnerhet om målet är av större omfattning. De beskrivningar och invändningar som påtalats i fråga om svårigheter att formulera vissa beslut om skadestånd i domslutet återkommer när det gäller utrymmet att presentera mer komplicerade skadeståndsyrkanden på ett begripligt sätt.

Som exempel på problematiken med oöverskådliga yrkanden kan nämnas en dom som har uppmärksammats under utredningen. Målet avsåg flera tilltalade och ett stort antal åtalspunkter. Redovisningen av yrkandena uppgick till 38 sidor i domen. Tingsrätten ansåg det nödvändigt att för läsbarhetens skull på nytt presentera yrkandena och gjorde det löpande i domskälen, och anmärkte samtidigt att det som framgick under rubriken ”Yrkanden” inte utgjorde en del av domen:

Sedan den 3 oktober 2022 har tingsrätten att använda ett system för digitala brottmålsavgöranden som Domstolsverket tillhandahåller. Systemet, som implementerats vid alla Sveriges domstolar utan föregående pilotprojekt, innehåller dessvärre brister som påverkar domstolens möjligheter att återge yrkanden samt utforma domslut och domskäl på ett överskådligt och tillfredställande sätt. Tingsrätten beklagar detta. Yrkandena har därför återgetts i sin helhet nedan i samband med åtal ... och övriga stämningsansökningar. Vad som framgår ovan under rubriken ”Yrkanden” utgör inte en del av tingsrättens dom. Tingsrätten beklagar att det digitala brottmålsavgörande som Domstolsverket tillhandahåller omöjliggör för tingsrätten att presentera domen på ett läsvänligt sätt.

Det har vidare påtalats att när flera personer åtalas för att ha begått brott, både gemensamt och var för sig, förekommer det att yrkanden redovisas på ett missvisande sätt. Presentationen kan då ge intrycket av att det sammanlagda antalet påstådda brott är större än vad som faktiskt är fallet. Inte heller detta kan den ansvariga domaren påverka. En dom från *Eksjö tingsrätt* illustrerar problematiken:

Under ”Yrkanden” har verksamhetsstödet angett att åklagaren har begärt att XX och YY ska dömas för grov skadegörelse (antal brott:2) och att dessa två ska dömas för skadegörelse (antal brott:10). Tingsrätten konstaterar att åklagaren har

begärt att var och en av XX och YY ska dömas för ett fall av grov skadegörelse ... som de enligt åklagarens mening har utfört gemensamt och i samförstånd, även med andra. Åklagaren har därutöver begärt att de ska dömas för ett fall av skadegörelse ... som de enligt åklagarens mening har utfört gemensamt och i samförstånd och att XX därutöver ska dömas för ytterligare åtta fall av skadegörelse. Det är alltså på detta sätt som angivandet av antalet brott under rubriken Yrkanden ska förstås.

Liknande otydligheter har under utredningen uppmärksammats i andra domar.

5.3.3 Domstolsverkets remissvar

Problemet med svåröverskådlighet vid många brottsmisstankar var känt för Domstolsverket vid driftsättningen av DiBa. Det ansågs dock att den funktionalitet som fanns var tillräckligt bra eftersom den innebar en korrekt redovisning av brotten i såväl yrkandedelen som domslutsdelen. Det förhållandet att varje brott redovisas på en egen rad i DiBa-domen har att göra med skyldigheten för Sveriges domstolar att strukturerat rapportera uppgifter om brott till RD-myndigheterna och att domaren ska kunna se vilka uppgifter som rapporteras.

I samband med testningen av DiBa inför driftsättningen konstaterade Domstolsverket att systemet fungerade väl för mindre och medelstora mål men att det troligtvis inte skulle fungera helt tillfredsställande i större mål, t.ex. för dem med ett stort antal åtalpunkter. Detsamma förutsågs för mål med många och/eller komplexa yrkanden om beslag och skadestånd. Enligt verket finns det således en medvetenhet om utmaningarna med att uttrycka och presentera komplicerade yrkanden på ett lättbegripligt sätt. Det pågår ett arbete med att införa en möjlighet att friare formulera yrkanden i DiBa. För att åstadkomma en mer överskådlig dom förtöper analysarbetet även när det gäller möjligheten att manuellt sortera brott, skadeståndsbeslut och yrkanden. Verket planerar att genomföra ändringar under 2024.

Det har framgått av såväl Domstolsverkets remissvar som presentationen vid JO:s besök i september 2023 att projektets ursprungliga vision var att brottmålsdomen skulle vara helt digital och läsas på det sättet. Det bestämdes tidigt att originalet av en dom skulle utgöras av en XML-fil, som domaren skulle signera med sin elektroniska underskrift. Tanken från verkets sida var att domstolarna och användarna skulle övergå till att betrakta en dom som en informationsmängd i en datafil snarare än ett traditionellt dokument. Det primära syftet med en XML-fil är inte att vara läsvänlig för parter eller andra användare utan att vara indata till system som exempelvis kan omvandla informationen i filen till en läsbar text. Om domen var i XML-format öppnades vidare en möjlighet att presentera domen på ett mer läsvänligt sätt i digitala medium, såsom mobiltelefoner och läsplattor, jämfört med en pdf-fil. I takt med att bl.a. projektets styrgrupp och den ena referensgruppen ställde nya krav på projektet utvecklades emellertid pdf-avskriften av domen. Detta arbete påbörjades dock på ett sent stadium, vilket medförde att det inte var möjligt att åstadkomma en pdf-avskrift som motsvarade verksamhetens krav fullt ut.

Domstolsverket har upplyst om att en ny layout för DiBa-domen infördes i november 2023 och förklarat att domstolarna gett mycket positiv återkoppling på den.

5.4 Uttalanden om DiBa-domens läsbarhet och begriplighet

Sveriges domstolar har under en längre tid bedrivit ett arbete för att göra domar mer lättlästa och begripliga. Startskottet för de mer samlade insatserna var Förtroendeutredningens betänkande Ökat förtroende för domstolarna – strategier och förslag (SOU 2008:106). Utredningen kartlade hur domstolarnas kommunikation fungerade inom tre områden: bemötandet i domstolarna, domskrivningen och kontakterna med medierna. I sitt betänkande lämnade utredningen underlag och flera förslag för fortsatt kvalitetsarbete. Representanter för domstolarna och Domstolsverket tog därefter fram såväl strategier som handlingsplaner och annat stöd i syfte att nå förbättringar inom de tre nämnda områdena. Fortfarande ingår ett kontinuerligt arbete med bl.a. bemötande- och domskrivningsfrågor, och det som kallas processuell rättvisa, som ett naturligt inslag i enskilda domstolars verksamhet. Ambitionen är förstås att domar och beslut ska vara enkla att ta till sig, framför allt för parterna men även för andra aktörer såsom medierna och allmänheten.

Det här är givetvis mycket angeläget. Som nämnts under de rättsliga utgångspunkterna ligger det i begreppet rättvis rättegång i 2 kap. 11 § andra stycket RF att vissa rättssäkerhetsgarantier iakttas som traditionellt anses vara knutna till ett rättvist domstolsförfarande. Den enskildes möjlighet att förstå en process och tillvarata sina rättigheter är en del av rätten till en rättvis rättegång enligt artikel 6 Europakonventionen (se Danelius m.fl., Mänskliga rättigheter i europeisk praxis [2023, version 6, JUNO] s. 354 f.). Det är självklart att detta innefattar att domen är begriplig för dem som berörs av den.

Läsbarheten av en dom och möjligheten för den enskilda parten att ta till sig rättens resonemang och ställningstaganden är alltså i sig en rättssäkerhetsfråga. JO har tidigare framhållit att utformningen av en dom inte får vara sådan att den blir oöverskådlig eller det framstår som oklart vad domstolen behandlat och dömt över, liksom att avgörandet bör koncentreras till det som det enskilda målet kräver (se t.ex. JO 2013/14 s. 72, dnr 592-2012 m.fl., JO 2015/16 s. 79, dnr 386-2015, JO 2016/17 s. 69, dnr 3005-2015, och JO 2022/23 s. 70, dnr 7954-2021).

Ett stort antal brottmålsavgöranden har ingått i utredningen i det här ärendet. Jag har stor förståelse för de synpunkter som förts fram på DiBa-domens läsbarhet och begriplighet. Det är som jag ser det uppenbart att exempelvis det förhållande att varje enskilt brott av samma slag numera redovisas på en särskild rad utan numrering bidrar till att domsluten blir tunga och svårlästa när målet rör många åtalpunkter. Det förekommer domar där sådana uppräkningslöper sida upp och sida ned. En annan svårighet finns vid presentationer av yrkanden i mål där flera personer är åtalade för brott; det finns en uppenbar risk

att det kan vara svårt att förstå t.ex. hur många brottsmisstankar som görs gällande beträffande var och en. Det kan diskuteras om det här sistnämnda egentligen mer utgör en brist i verksamhetsstödet, men jag nöjer mig med att konstatera att redovisningen i vart fall kan försvåra för läsaren att ta till sig domens innehåll.

DiBa uppvisar ett flertal liknande brister när det gäller att ange såväl yrkanden som beslut om skadestånd, särskilt i mer komplicerade fall. Det är anmärkningsvärt att teckenbegränsningar i systemet i vissa situationer hindrar redovisningen av fullständiga beslut i domslutet. Jag kan inte dra någon annan slutsats än att DiBa på ett relativt allvarligt sätt begränsat den enskilda domarens möjlighet att presentera skadestandsfrågorna enkelt och klart.

Det har på ett mer övergripande plan förts fram starka invändningar mot hur yrkandena presenteras i omfattande domar. Jag har tagit del av domar där avsnittet med yrkanden måste beskrivas som rent svårtillgängligt även för den som har professionell erfarenhet av brottmål. Det ligger nära till hands att tro att det är ännu svårare för den som saknar den erfarenheten. En domare som vill presentera yrkandena mer överskådligt eller med ett enklare språk kan i och för sig skriva om yrkandena och lägga dem under en egen rubrik i den del av domen som kan redigeras fritt. I min utredning har det förekommit exempel på domar med dubbla redovisningar. Att ha med två versioner av i sak samma yrkanden kan dock medföra att innebörden framstår som olika och därmed att domen ändå inte blir mer begriplig.

Efter driftsättningen och så även inom ramen för detta ärende har det därutöver framförts en mängd kritiska synpunkter på DiBa-domens layout. Det har handlat om bl.a. typsnitt, radavstånd och sidbrytningar. För mig framstår det som givet att dessa aspekter tillsammans med strukturen och presentationen i en dom har betydelse för begripligheten och läsbarheten. Om man läser en brottmålsdom i ett något mer komplicerat mål från tiden före oktober 2022 och jämför den med en motsvarande dom genererad i DiBa vid driftsättningen, är det svårt att ha någon annan uppfattning än att den senare är betydligt mer svårläst också med avseende på grundutformningen och layouten. Jag skulle tro att utseendet av den nya brottmålsdomen emellanåt kan ha lett till svårigheter för parter och ombud att enkelt ta till sig hur en domstol dömt.

Jag vill tillägga att en välstrukturerad dom med begripliga fasta formuleringar för domslut och yrkanden också är en förutsättning för att den ansvariga domaren ska kunna kontrollera att domen stämmer överens med vad rätten har beslutat vid överläggningen i det enskilda fallet. Det är uppenbart att ett verksamhetsstöd som innebär att t.ex. hundratals enskilda brott redovisas på hundratals rader i domslutet inte heller precis är ägnat att underlätta för den enskilda domaren i detta avseende. Att domen är klar och överskådlig har givetvis dessutom betydelse för den överinstans som ska pröva en tingsrättsdom.

Domens läsbarhet och begriplighet har en avgörande betydelse för att var och en ska förstå vad domstolen har dömt över och hur den kommit till sina slutsatser. Detta är centralt för att den enskilde ska kunna tillvarata sin rätt. Systemet för det digitala brottmålsavgörandet som driftsattes i oktober 2022 har emellertid enligt min mening i det här avseendet inte tillräckligt beaktat intresset av rättssäkerhet. Det är vidare förvånande att Domstolsverket vid utvecklingen av DiBa inte i större utsträckning tagit vara på det omfattande klarspråksarbete som de allmänna domstolarna har lagt ned genom åren.

5.5 Det digitala avgörandet och angränsande frågor

En principiell nyhet med DiBa är att verksamhetsstödet innehåller funktionalitet för att skapa en elektronisk dom. Som redovisats förekommer domen dels i form av en XML-fil, dels i form av en eller flera pdf-filer. XML-formatet möjliggör den strukturerade vidarereporteringen av uppgifter och är inte primärt avsett för läsning. Pdf-versionen är däremot avsedd för parter och andra som har ett intresse av domen. Versionen innehåller en upplysning att det är fråga om en avskrift av en elektronisk originalhandling.

Vid driftsättningen rådde osäkerhet i flera avseenden som har att göra med XML-filen och det förhållandet att det numera finns flera versioner av rättens avgörande innebar en del utmaningar och nödvändiga anpassningar för tingsrätterna. Två saker som särskilt har lyfts fram i utredningen är vissa sekretessfrågor samt hur rättelser av DiBa-domar går till.

5.5.1 Sekretessfrågor

Även om XML-filen inte är primärt avsedd för att någon ska läsa informationen går det att ta del av den och filen kan i och för sig lämnas ut på begäran. För att få åtkomst till filen måste emellertid domstolen vända sig till Domstolsverket som då kan göra den tillgänglig. XML-filen är inte omedelbart synlig för användare i tingsrätten, vilket också gäller för domaren vid domskrivningen.

XML-filen innehåller information om rättens avgörande i strukturerad form, men systemet genererar också minst en läsvänlig pdf-version av domen. Informationen i XML-filen och pdf-versionen överensstämmer i huvudsak, fast XML-filen innehåller viss ytterligare teknisk information som inte visar sig i pdf-versionen. Dessutom innehöll XML-filen i samband med driftsättningen vissa andra uppgifter som inte framgick för domaren, såsom geografiska koordinater för gärningen/gärningarna och målsägandens personnummer. Domstolarna har ansett att detta innebar en risk i sekretesshänseende – eftersom uppgifterna kunde komma att röjas av misstag – och även var principiellt problematiskt. Flera tingsrätter har tagit upp det i utredningen. *Eksjö tingsrätt* har beskrivit att det var först med anledning av en kontakt med Domstolsverket i november 2022, sedan domstolen mottagit en begäran om utlämnande av en XML-fil, som man fick kännedom om att filen innehöll uppgifter som inte framgick av pdf-versionen.

Även den omständigheten att DiBa genererar flera pdf-versioner av domen när målet innehåller sekretessmarkerade uppgifter ska ha inneburit utmaningar. *Hovrätten för Västra Sverige* har t.ex. uppmärksammat att underrätterna i större utsträckning än före driftsättningen av DiBa förbiser att nu förordna att en sekretessbestämmelse ska vara fortsatt tillämplig. Det rör sig företrädesvis om uppgifter som förut redovisades i en särskild partsbilaga och som numera alltså finns i en av pdf-versionerna. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* har funnit att de olika versionerna innebär en ökad risk för felaktigheter, vilket enligt domstolen i sin tur kan påverka rättssäkerheten.

5.5.2 Rättelser av DiBa-domar

I målhanteringssystemet Vera rättades brottmålsdomar genom att användaren skapade ett särskilt beslut där rättelsen gjordes. Beslutet lades till som en första sida i avgörandedokumentet, skrevs ut, signerades och lades till akten. Det var inte möjligt att ändra direkt i den pdf som hade upprättats i verksamhetsstödet. Däremot kunde domaren göra en fysisk anteckning om rättelsen på det utskrivna och undertecknade originalexemplaret samt det s.k. aktexemplaret.

I DiBa sker rättelser i praktiken genom att domaren justerar informationen i det aktuella kortet, eller i förekommande fall gör en justering i domskälen. De förs därmed direkt in i XML-filen, vilket innebär att informationen läggs till i avgörandet och/eller tas bort därifrån. Domaren fattar samtidigt ett särskilt rättelsebeslut av vilket det ska framgå vad det är som har rättats. Själva beslutet läggs även i det nya verksamhetsstödet som en ny förstasida till pdf-versionen av domen.

Rättelsen färdigställs genom att domaren – som inte nödvändigtvis behöver vara den domare som har dömt i målet – elektroniskt signerar den nya versionen av domen (XML-filen). Den nya versionen innehåller då inte den ursprungliga signaturen. Inte heller framgår det av den nya versionen vilka ändringar som gjorts i det ursprungliga informationsinnehållet. Den gamla versionen, med det ursprungliga informationsinnehållet och den ursprungliga elektroniska signaturen, bevaras dock. Genom detta förfarande skapas flera olika versioner av XML-filen (flera elektroniska originalhandlingar).

En väsentlig skillnad mot hur rättelsefunktionen i Vera fungerade är följaktligen att rättelse i DiBa görs direkt i den ursprungliga informationsmängden. I den nya versionen av domen går det inte att omedelbart se vad det är som har ändrats. En pdf-version av en rättad dom innehåller alltså bara den nya formuleringen eller uppgiften. Vad det är som har ändrats ska framgå av rättelsebeslutet och kan även utläsas vid en jämförelse med den tidigare versionen.

Södertörns tingsrätt har ifrågasatt om detta sätt för rättelse i DiBa är förenligt med rättegångsbalkens bestämmelser, bl.a. eftersom den ursprungliga digitala signaturen ”raderas” från den rättade domen. Tingsrätten har också poängterat att den som vill kontrollera om domen, avsiktligt eller av misstag, har rättats

på ett annat sätt än som framgår av rättelsebeslutet måste jämföra de olika versionerna mot varandra ord för ord.

5.5.3 Domstolsverkets remissvar

Enligt Domstolsverket var utgångspunkten i arbetet med DiBa att den enda information som skulle finnas i XML-filen, utöver vad som också ingick i pdf-filen, var vissa tekniska uppgifter. Det rörde sig om uppgifter om den elektroniska signaturen, vissa tekniska nycklar och brotts-id. Efter driftsättningen visade det sig emellertid att XML-filen dessutom innehöll geografiska koordinater för gärningen/gärningarna. Koordinatuppgifterna hade sitt ursprung i den strukturerade åtalsinformation som överfördes till systemet från Åklagarmyndigheten. Att dessa ingick i XML-filen kände Domstolsverket inte till vid driftsättningen. Eftersom de geografiska koordinaterna skulle kunna röja en skyddad adress ansågs de problematiska ur sekretessynpunkt. De togs bort från XML-filen våren 2023.

Målsägandens personnummer utgör en uppgift som obligatoriskt ska rapporteras till övriga RD-myndigheter och ingick vid driftsättningen i både XML-filen och pdf-filen. Några veckor senare togs den emellertid bort från pdf-filen med anledning av synpunkter från domstolarna, men fanns kvar i XML-filen. Sedan september 2023 är uppgiften borttagen även ur XML-filen. Vidarerrapporteringen av obligatoriska uppgifter görs numera genom separata rapporteringshandlingar som inte signeras av domaren.

Domstolsverket har framhållit att man kontinuerligt har lagt ut information på domstolarnas intranät om DiBa och om XML-filens innehåll, liksom vissa överväganden som behövt göras i sekretesshänseende. Därvid har verket hänvisat till en nyhetsuppdatering publicerad i slutet av november 2022 på domstolarnas intranät, i vilken det bl.a. angavs att geografiska koordinater och målsägandens personnummer fanns i XML-filen trots att dessa uppgifter inte syntes i pdf-versionerna av domen.

När det gäller ordningen för rättelser i DiBa har Domstolsverket förklarat att en enkel funktionalitet valdes för att man skulle bli klar i tid. Enligt verket hade den lösning som ansågs vara bäst krävt betydligt fler timmar att utveckla och rättsenheten kom fram till att den lösning som bestämdes uppfyllde lagens krav. Från verksamhetssynpunkt bedömdes den också vara godtagbar under en övergångstid.

5.6 Uttalanden om det digitala avgörandet och angränsande frågor

Avgöranden som efter signering av den enskilda domaren upprättas i DiBa utgör elektroniska originalhandlingar. Domstolsverkets utgångspunkt har hela tiden dessutom varit att det är XML-filen som ska betraktas som domens original, inte pdf-versionen. Vad synsättet kan få för konsekvenser för bl.a. frågor om sekretess har inte utvecklats i remissvaren. Jag noterar att verket med anledning av sin ståndpunkt i ett yttrande i Högsta domstolens mål nr Ö 327-23, om utlämnande av en XML-fil, fört fram att ”om XML-filen innehåller

uppgifter som omfattas av sekretess måste domstolen i domslutet förordna om sekretess för uppgiften för att den ska gälla”. Således uppfattar jag att Domstolsverket anser att bestämmelsen i 43 kap. 8 § OSL är tillämplig i denna situation. Av bl.a. avgörandet i det nämnda målet framgår att det finns domstolar som har gjort en annan bedömning i frågan om domens original och därmed sammanhängande frågor. Högsta domstolen uttalade sig inte om detta (se NJA 2023 s. 498).

Vad som ska anses vara domens original framgår inte uttryckligen av varken rättegångsbalkens bestämmelser eller någon annan författning. Klart är dock att merparten av rättegångsbalken och annan relevant reglering har tillkommit med utgångspunkten i domen som en pappershandling. Innan DiBa infördes bekräftade sålunda den ansvariga domaren innehållet genom sin egenhändiga namnteckning på ett fysiskt exemplar av domen, och för varje år bands originalavgörandena in i en dombok (se särskilt 30 kap. 5 och 8 §§ RB samt 32 § förordningen [1996:271] om mål och ärenden i allmän domstol).

Av Domstolsverkets remissvar framgår inte hur införandet av en digital originaldom förhåller sig till denna ordning eller vilka rättsliga överväganden som gjordes inför lanseringen av det nya verksamhetsstödet. Det är ytterst en fråga för lagstiftaren och rättstillämpningen att avgöra vilken av de olika domsversionerna som DiBa skapar som rätteligen är att betrakta som originaldomen. Jag gör därför inte något eget ställningstagande men utredningen ger skäl till följande reflektioner och uttalanden från min sida.

När rätten dömer i ett mål har den i enlighet med 43 kap. 8 och 8 a §§ OSL en skyldighet att pröva om sekretessen för vissa uppgifter ska bestå. Ett förordnande om s.k. fortsatt sekretess ska tas in i domen. Tingsrätterna har inte direkt tillgång till XML-filen och vid driftsättningen innehöll den alltså fler uppgifter än vad som framgick av pdf-versionen och som var känt för de enskilda domarna. Särskilt förekomsten av de geografiska koordinaterna för gärningen eller gärningarna var bekymmersam då de skulle kunna avslöja en skyddad adress. Utifrån Domstolsverkets uppfattning att XML-filen utgör domens original och offentlighets- och sekretesslagens systematik framstår det som följdriktigt att rätten behövde ta ansvar även för de nyss nämnda uppgifterna på det sätt som 43 kap. 8 § OSL anger. Det skulle å andra sidan kunna göras gällande att sekretessreglerade men helt okända uppgifter som knyts till ett avgörandedokument p.g.a. it-tekniska skäl eller brister i verksamhetsstödet inte genomgår offentlighetsdopet genom domens meddelande. Oavsett bedömning är det självklart att rätten ska ha kontroll över domen. Jag är synnerligen kritisk till att de aktuella uppgifterna – som den ansvariga domaren varken aktivt fört in eller ens känt till – knöts till XML-filen.

Efter att de i ärendet tillfrågade domstolarna yttrat sig och jag fick klarhet i de aktuella förhållandena ställde jag i en kompletterande remiss till Domstolsverket bl.a. frågan om när och hur tingsrätterna hade informerats om den

uppgiftsmässiga skillnaden mellan XML-filen och pdf-versionen av domen samt vilka överväganden i fråga om sekretess som därmed kunde behöva göras. I sitt svar i december 2023 hänvisade Domstolsverket till den tidigare nämnda nyhetsuppdateringen på domstolarnas intranät som publicerades två månader efter driftsättningen av DiBa. Nyhetsuppdateringen innehöll förvisso relevant information om innehållet i XML-filen men den framhöll inte särskilt vilka sekretessöverväganden som kunde aktualiseras.

Granskningen av avgörandena i sekreteshänseende tycks överlag ha blivit mer komplicerad sedan DiBa infördes. Även uppgifter i domen som domaren i och för sig kan överblicka i systemet har visat sig problematiska att hantera. Som jag har redogjort för anges t.ex. inte längre sekretessmarkerade uppgifter i en särskild partsbilaga till domen, i stället framgår de direkt av en av pdf-versionerna. Av utredningen drar jag slutsatsen att det här har medfört att tingsrätter oftare förbisett behovet av att besluta om sekretessförordnanden. Vidare är, som jag tidigare har varit inne på, det autogenererade avsnittet Yrkanden många gånger svåröverskådligt. Redan av det skälet kan den ansvariga domaren behöva göra mer ingående kontroller av presentationen. När domen därtill innehåller sekretessbelagda uppgifter och därmed förekommer i flera pdf-versioner behöver granskningen göras dubbelt upp. Nyligen riktade jag kritik mot en domare som hade förbisett att sekretessbelagda namnuppgifter återgavs just under Yrkanden i den offentliga pdf-versionen av domen och därmed röjdes vid expediering. I ärendet lyfte tingsrätten den här aspekten. (Se mitt beslut den 13 mars 2024, dnr 6569-2023.)

Det digitala brottmålsavgörandet, DiBa, har inneburit genomgripande förändringar för tingsrätterna. Det är ett helt egenutvecklat verksamhetsstöd och Domstolsverket har haft ett ansvar för att i god tid analysera och även förmedla till domstolarna vad de nya tekniska lösningarna innebär och vilka rättsliga överväganden som kan aktualiseras. Det är enligt min mening uppenbart att verket har brustit i detta. Det är dessutom mycket anmärkningsvärt att Domstolsverket inte kände till samtliga uppgifter i XML-filen före driftsättningen.

Återkommande i Domstolsverkets beskrivning av DiBa, såväl i remissvaren som vid mitt besök där i september 2023, har verket belyst att verksamhetsstödet ska vara ett stöd för användaren. Det genererar sålunda t.ex. fasta beslutstexter med alla kort som domaren ska ta ställning till och utformningen av systemet ska hjälpa honom eller henne att inte missa de bestämmelser som ska rapporteras. Jag kan konstatera att det är av stor vikt att behandlingen av sekretessreglerade uppgifter blir rätt. Såväl tidigare justitieombudsmän som jag själv har bedömt att utformningen redan av det tidigare målhanteringssystemet Vera och hur partsbilagor där knöts till ett avgörande kunde ha betydelse för misstag när det gällde sekretessförordnanden. Eftersom Domstolsverket ansvarade för Vera skickade jag i november 2020 ett sådant beslut dit för kännedom (JO 2021/22 s. 359, dnr 3562-2019, där också vissa av JO:s andra beslut och protokoll nämns). Det är mot denna bakgrund förvånande att det nya

verksamhetsstödet tycks sakna en funktion som uppmärksammar domaren på att han eller hon behöver ta ställning till sekretessfrågor eller annars så att säga särskilt flaggar för detta.

DiBa:s funktion för rättelser innebär som nyss redovisats att information läggs till eller tas bort från den digitala informationsmängden, utan annan spårbarhet än att det är möjligt att vid en noggrann jämförelse mellan de olika versionerna utläsa vilka ändringar som gjorts. Detta kan förstås verka förvirrande för parterna. Ordningen medför vidare ett stort ansvar för den domare som gör rättelsen; dels måste själva rättelsebeslutet vara tydligt och dels får han eller hon inte förbise att genomföra rättelsen även av den strukturerade informationen i systemet. Det senare är nämligen en förutsättning för vidarerapportering av rättelsen till berörda RD-myndigheter, exempelvis för införande i belastningsregistret. Med den här tvåstegshanteringen i DiBa finns det enligt min mening en risk för rena fel men också för otydligheter i fråga om hur domen har ändrats.

Rättelsefunktionen i DiBa väcker därtill vissa principiella frågor. Efter en rättelse existerar således flera versioner av XML-filen med sinsemellan olika innehåll. I den rättade versionen kan information som ursprungligen ingick i filen vara borttagen, liksom även den ursprungliga digitala signaturen. Domstolsverket har framfört att man har bedömt att den valda lösningen uppfyller gällande lagkrav, men inte närmare redogjort för hur man kommit fram till det. För egen del är jag t.ex. inte övertygad om att flera olika ”originalversioner” av en dom är förenlig med rättegångsbalkens grundläggande syn på vad en dom är.

Enligt Domstolsverket var den rättelsefunktion som bestämdes inte den som ansågs vara den bästa. Valet gjordes av tidsskäl. Verket har inte angett vilken funktion som hade varit den optimala. Det framstår därmed som att DiBa även i detta avseende driftsattes i ett sämre skick än vad som hade varit önskvärt. Eftersom Domstolsverket förklarar att den valda lösningen endast är avsedd för en övergångsperiod avstår jag från att kommentera saken ytterligare.

6 Sammanfattande och avslutande uttalanden

Jag har inom ramen för detta ärende utrett Domstolsverkets införande av verksamhetsstödet Digitalt Brottmålsavgörande, DiBa, med särskild inriktning på hur det har tillgodosett domstolarnas självständighet enligt regeringsformen och intresset av rättssäkerhet. I det syftet har jag både undersökt och analyserat en del av DiBa:s grundläggande funktionalitet samt vissa påtalade och framför allt mer allvarliga fel och brister. Givetvis har det aldrig varit avsikten att göra en fullständig kartläggning av samtliga påstådda förbättringsområden. Granskningens tonvikt har legat på förhållanden i oktober 2022 när systemet infördes, men det har varit ofrånkomligt att beröra några mer aktuella omständigheter. Mina mer detaljerade bedömningar i enskilda delar redovisas i avsnitt 5.2, 5.4 och 5.6. I det följande presenteras mina sammanfattande uttalanden och här tar jag också upp några angränsande frågor.

Innan jag går vidare i mina avslutande synpunkter finns det anledning att uppmärksamma att Sverige har en ambitiös digitaliseringspolitik. Det övergripande målet för den politiken är att Sverige ska vara bäst i världen på att använda digitaliseringens möjligheter (se bl.a. prop. 2011/12:1 utg.omr. 22, bet. 2011/12:TU1, rskr. 2011/12:87 samt prop. 2023/24:1 utg.omr. 22 s. 91). Målet har kompletterats med ett flertal strategier, exempelvis För ett hållbart digitaliserat Sverige – En digitaliseringsstrategi (N2017/03643/D). Precis som inom andra områden bedrivs inom rättsväsendet sedan länge ett omfattande arbete på digitaliseringens område.

Självfallet är jag positivt inställd till att domstolarna tillvaratar de möjligheter som den tekniska utvecklingen ger. Detta medför många fördelar såväl för den dömande verksamheten som för enskilda. Det är ofrånkomligt att digitala verksamhetsstöd innehåller vissa bestämda förval och beslutsmallar. Samtidigt är det centralt att digitala lösningar är förenliga med relevant rättslig reglering och att verktyg som tillhandahålls just domstolarna utformas med iakttagande av grundläggande principer i en rättsstat. Verksamhetsstöden och andra system måste därtill ha en sådan kvalitet att de i praktiken faktiskt medför en effektivisering av arbetet.

En av målsättningarna med DiBa har varit att skapa ett stöd för de enskilda domarna, där tanken varit att alla rättsligt möjliga alternativa för en brottmålsdom skulle vara valbara i systemet. I tidigare avsnitt har jag emellertid relativt utförligt gått igenom ett urval av påtalade fel och brister i verksamhetsstödet. Sålunda anser jag att det rör sig om faktiska tillkortakommanden i verksamhetsstödet och att vissa av dem är anmärkningsvärda även sedda för sig. Det gäller särskilt det beskrivna problemet med konsumtionsdomar och hanteringen av dubbla ställningstaganden till brottspåståenden, som för övrigt ännu inte tycks ha åtgärdats. Även konstruktionen vid utformningen av domslut i vissa ungdomsmål liksom vid alternativa yrkanden samt mer komplicerade skadeståndsbeslut är mycket problematiskt. Andra brister som jag har behandlat kan framstå som mindre allvarliga men sammantaget kan jag inte dra någon annan slutsats än att DiBa i vissa sammanhang har inneburit uppenbara svårigheter för den ansvariga domaren att formulera det domslut som rätten har bestämt eller annars utforma domen i flera centrala avseenden. Jag är mycket kritisk till detta.

Det förhållandet att DiBa har inneburit svårigheter att utforma domen är bekymmersamt eftersom domstolarnas möjligheter att på ett effektivt och rättssäkert sätt avgöra mål och ärenden är en förutsättning för att medborgarna ska tillförsäkras sin grundlagsfästa rätt till en rättvis rättegång inom skäligen tid. I detta sammanhang bör det uppmärksammas att det ingår i Domstolsverkets uppgifter att genom bl.a. samordning skapa förutsättningar för en rättssäker och effektiv verksamhet hos domstolarna. Domstolsverket har i remissvaren angett vissa alternativa lösningar på en del av de redovisade bristerna, såväl åtgärdade som de som fortfarande finns i systemet. Jag går inte in på det som jag tidigare

har bedömt som rättsligt direkt felaktigt. Men det kan noteras att verket har framhållit att felaktigheter och oklarheter i domslutet kan förtydligas i domskälen. Verket har därutöver genomgående hänvisat till att det alltid har funnits en möjlighet för domaren att skapa ett ”Övrigt brottnålsavgörande”, och därmed att upprätta domen i fritext utanför verksamhetsstödet.

Som jag har uttalat i tidigare avsnitt är en sammanblandning av domslut och domskäl enligt min mening inte förenlig med rättegångsbalkens bestämmelser om hur en brottnålsdom ska utformas. Dessutom är det domslutet som rapporteras till de andra s.k. RD-myndigheterna och som så småningom utgör underlag för verkställigheten. Och att den enskilde domaren ytterst kan avstå från att arbeta i det verksamhetsstöd som Domstolsverket tillhandahåller för domskrivningen – vilket han eller hon enligt verkets föreskrifter för övrigt är hänvisad till att använda i allt annat än rena undantagssituationer – framstår inte som en ändamålsenlig lösning.

Att domstolarna tillförsäkras en självständig ställning anses vara den kanske viktigaste garantin för att de ska kunna fullgöra sina uppgifter på ett för den enskildes rättstrygghet tillfredsställande sätt (SOU 1972:15 s. 196).

Bestämmelsen i 11 kap. 3 § regeringsformen slår sålunda fast att ingen myndighet, inte heller riksdagen, får bestämma hur en domstol ska döma i det enskilda fallet eller hur en domstol ska tillämpa en rättsregel i ett särskilt fall. Detta innebär vidare att domstolarna inte får påverkas av myndigheter eller andra organ genom att ta emot order, anvisningar eller motsvarande. Vad som kan utgöra en sådan otillbörlig påverkan är inte givet och det finns inte många uttalanden om vilka åtgärder som kan anses strida mot syftet med den här regleringen (jfr 2015/16:KU20 s. 363 f.).

Den aktuella bestämmelsen tar sikte på självständigheten i dömandet i det enskilda fallet. Verksamhetsstödet har inte någon omedelbar betydelse för de rättsliga överväganden och ställningstaganden som en domare gör vid en enskild överläggning. Flera av svårigheterna vid färdigställandet av en brottnålsdom efter införandet av DiBa går att hantera genom att domstolen t.ex. på nytt registrerar samt lägger in yrkanden i ett mål och, som det har formulerats på några håll, ”går runt systemet”. Det har också funnits förutsättningar att använda ”Övrigt brottnålsavgörande”, låt vara att detta enligt min mening alltså inte kan betraktas som en godtagbar lösning. Som jag ser på saken skulle det mot denna bakgrund trots de brister jag har identifierat föra för långt att bedöma att införandet av verksamhetsstödet står i direkt strid med 11 kap. 3 § RF. Jag anser emellertid att det står klart att DiBa inte har gett den enskilda domaren fullgoda förutsättningar att utöva sitt ämbete.

När det gäller det stöd och den information som Domstolsverket i samband med införandet av verksamhetsstödet har tillhandahållit domstolarna gör jag följande överväganden. Av remissvaren framgår att verket har gjort olika prioriteringar inom projektet och funnit det nödvändigt att göra avkall på vissa funktioner för

att hålla den beslutade tidplanen. Det framstår i och för sig inte som uppseendeväckande med hänsyn till Domstolsverkets uppgifter särskilt beträffande rättsinformation och då DiBa har utvecklats inom ramen för RD-samarbetet, vilket har styrts av bl.a. regeringsuppdrag och överenskommelser med andra myndigheter.

Domstolsverket kände dock redan under utvecklingen av verksamhetsstödet till ett flertal av de brister som senare har påtalats av domstolarna, såsom utmaningarna med alternativa yrkanden och komplicerade skadeståndsbeslut. Att sjösätta det nya systemet trots brister ska ha varit ett medvetet angreppssätt. Av yttrandena från verket framgår också att det i samband med testningen av DiBa utöver detta ska ha konstaterats att systemet troligtvis inte skulle fungera helt tillfredsställande i större mål. Antalet större brottmål, dvs. mål med minst 18 timmars förhandlingstid, har ökat markant under de senaste tio åren och var enligt Sveriges Domstolars årsredovisning 2023 då på historiskt höga nivåer. Det är givet att den omfattningen märkbart påverkar både domstolarnas verksamhet och de enskilda domarnas arbetssituation. Gemensamt för dessa mål är att det ofta är fråga om ett större antal parter och yrkanden samt att de tilltalade inte sällan är frihetsberövade, vilket innebär att målen ska avgöras med särskild skyndsamhet. Det är enligt min mening mycket otillfredsställande att Domstolsverket lanserade ett verksamhetsstöd med så pass stora utmaningar i hanteringen av de större brottmålen.

Som jag har varit inne på är det förvånande att DiBa vid införandet saknade flera beslutsalternativ som får betraktas som vanliga, t.ex. i fråga om häktningsbeslut. Än mer allvarligt är att Domstolsverket före driftsättningen inte kände till att verksamhetsstödet innehöll en del bristande funktionsduglighet, såsom problematiken med konsumtionsdomar, eller inte riktigt tycks ha förutsett konsekvenserna av ställningstagandet vid utvecklingen av DiBa att alla uppgifter som skulle rapporteras till RD-myndigheterna skulle ingå i domen (läs: XML-filen). Att domarna har överraskats av förekomsten av vissa uppgifter i XML-filen är helt oacceptabelt.

Det är nog inte osannolikt att flera av de fel och brister som i efterhand har visat sig hade kunnat åtgärdas om en pilotdrift hade genomförts före den landsomfattande och samtidiga driftsättningen. Domstolsverket har gjort gällande att en sådan drift av flera skäl inte var möjlig. Även om jag utgår från att det är vanligt att nya digitala system provas i pilotdrifter och liknande större tester nöjer jag mig med mitt nyss gjorda konstaterande och gör inte några ytterligare uttalanden om den saken.

Domstolsverket har framhållit att domstolarna inför sjösättningen av DiBa har informerats om att det inte var möjligt att driftsätta ett helt färdigt system och att avsikten var att vidareutveckling skulle ske. Verket har vidare redogjort för utbildningsinsatser och information som löpande lämnats. Min utredning visar emellertid att många domstolar har framfört omfattande synpunkter på

funktionaliteten och utmaningar att färdigställa domar på det sätt som domare menat vara förenligt med gjorda ställningstaganden i enskilda fall. Vidare mottog supportfunktionen hos Domstolsverket en synnerligen stor mängd frågor från domare omedelbart efter driftsättningen. Jag har härtill tagit del av det som framförts till verket från de dåvarande DiBa-lärarna, och de borde ha haft särskild kännedom om verksamhetsstödet. Mot denna bakgrund framstår det som ytterst tveksamt om Domstolsverkets utbildnings- och informationsinsatser har varit tillräckliga och därmed om verket har gett det administrativa stöd och den service åt domstolarna som ingår i dess uppgift.

Jag uppfattar att tyngdpunkten i utvecklingen av DiBa har varit systemets förutsättningar att ta emot och rapportera strukturerad brottmålsinformation. I detta sammanhang kan det noteras att projektets ursprungliga vision var att brottmålsdomen skulle vara digital och att parter och andra intressenter skulle ta del av domar och slutliga beslut på det sättet. Således har jag svårt att frigöra mig från intrycket att frågan hur parter enkelt skulle tillgodogöra sig ett avgörande inte har haft samma prioritet. Den som läser en dom ska förstå språket, hitta i texten och begripa hur domstolen har resonerat och bestämt. Tidigare i mitt beslut finns en genomgång av brister som har varit förenade med DiBa-domens läsbarhet och begriplighet, vilket jag menar är av betydelse för parternas rättssäkerhet. Detta gäller i synnerhet i de mer omfattande brottmålen. Utformningen av domar har därtill ansetts vara den kanske enskilt viktigaste faktorn för förståelsen av domstolarnas verksamhet (Strategi för utformning av domar och beslut i Sveriges domstolar 2010-12-21, dnr 783-2010). Den uppfattningen delar jag fullt ut. Jag vill tillägga att begripligheten av domar enligt min mening kan antas inverka på parternas upplevelse av hur domstolen utövar det som kallas processuell rättvisa och vara av stor vikt för deras och allmänhetens förtroende för rättsväsendet.

Att skriva dom är en helt central uppgift för en domare. Domskrivningen kan vara enkel och gå snabbt men emellanåt vara förenad med olika utmaningar. Det kan också vara både stimulerande och utvecklande. Inte sällan skrivs brottmålsdomar under särskild tidspress. Ett verksamhetsstöd bör som jag ser det ta höjd för dessa omständigheter. Dessvärre har det i denna granskning framkommit att domare har upplevt frustration och minskad arbetsglädje efter införandet av DiBa. Med tanke på den arbetsbörda som de större och mer komplicerade brottmålen innebär är det speciellt besvärande att en stor del av bristerna i systemet rör just hanteringen av sådana mål. Det är nog inte alltid ett realistiskt alternativ att registrera om yrkanden och ställningstaganden eller så att säga skriva domen på fri hand, när det uppstår problem med utformningen av ett domslut. Domstolsverkets återkommande hänvisningar till sådana möjligheter ger enligt min mening uttryck för en bristande förståelse för de praktiska svårigheter som numera kan uppstå i tingsrätterna. Utredningen tyder på att det är förhållandevis enkelt att färdigställa en dom i mål med begränsad omfattning. Det som har kommit fram när det gäller domskrivning i de större

brottmålen och domarnas utmaningar i denna del är dock djupt otillfredsställande.

Även om det inte omedelbart omfattas av min granskning vill jag avslutningsvis framhålla att det är positivt att DiBa ska vara driftsäkert. Detsamma gäller möjligheten att anpassa vidarereporteringen till endast sådan information som en mottagande RD-myndighet har behov av, vilket innebär en uppgiftsminimering. Därtill finns det förutsättningar att vidareutveckla systemet.

Verksamhetsstödet var enligt min bedömning emellertid behäftat med väsentliga fel och brister vid driftsättningen i oktober 2022. Jag har varit mycket kritisk i flera avseenden. Det är Domstolsverket som ansvarar för DiBa och som förtjänar denna kritik.

Med hänsyn till de frågor som det här initiativet omfattar och mina uttalanden finner jag anledning att översända en kopia av detta beslut till regeringen för kännedom. En kopia av beslutet skickas också till de domstolar som på min efterfrågan har lämnat uppgifter om sina erfarenheter av DiBa och som därmed bidragit till utredningen.

Ärendet avslutas.

Katarina Pålsson

Ärendet har föredragits av rättssakkunniga Jeanette Witting och Anton Lindgren. Byråchefen Johan Thorblad samt IT- och IT-säkerhetschefen Niklas Ljung har deltagit i beredningen.